

O B S A H

L. A. Kapanadze: Termin a terminológia	1
Miroslav Roudný: Studium vzájemného vztahu české a slovenské terminologie rozborem paralelních odborných textů českých a slovenských	13
Alexej Vlk: O překládání názvů specificky cizích realií	24
Rudolf Bárta: Název a pojem keramika	31
Rudolf Bárta: Fajáns a majolika	34

Diskusie

Elemír Gogola: Poznámky k slovenskému názvosloviu hmyzu a k návrhu slovenských názvov chrobákov	37
Ján Madlen: O potrebe nových názvov v zoologickej nomenklatúre	42
Dušan Zachar: Nové termíny v zalesňovaní	46
Ladislav Dvonč: Vulgárna latinčina, demotická egyptčina	51

Zprávy a posudky

Ivan Masár: Vzťah terminologickej a bežnej slovnej zásoby	57
Ladislav Dvonč: Jazyk a štýl modernej prózy	59

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídiu ČSAV
ROČNÍK V – ČÍSLO 1

Vydáva

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE
Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korespondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, DrSc., prof. dr. Milan Jelinek, CSc., prof. dr. Eugen Jóna, CSc., Jaroslav Kuhař, CSc.: Ivan Masár, dr. Štefan Peciar, CSc.

Redaktor časopisu Andrej Šumec

Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,-. Jednotlivé číslo Kčs 4,-. Rozšíruje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytláčili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966

Kčs 4,-

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

ROČNÍK V

1966

187 490/169

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA

Oznámenie redakcie

Redakcia Československého terminologického časopisu oznamuje, že od r. 1967 bude namiesto ČSTČ vychádzať časopis Kultúra slova, ktorý sa bude venovať otázkam slovenskej terminológie a jazykovej kultúry.

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, DrSc., prof. dr. Milan Jelínek, CSc., prof. dr. Eugen Jóna, CSc., Jaroslav Kuchař, CSc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar, CSc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH V. ROČNÍKA

Články

Bártá, Rudolf: Fajáns a majolika	34
Název a pojem <i>keramika</i>	31
Bartáková - Píkrová, Jarmila — Barták, Josef: Názvy častí lietadlových systémov	84
Dorula, Ján: O niektorých starých slovenských slovách a právnych termínoch	302
Drozd, Lubomír: O některých přístupech k odbornému jazyku v Německé spolkové republice	199
Dvoneč, Ladislav: K niektorým základným onomastickým termínom	215
Hirschfeld, Eugen: Terminologie ve strojírenské technologii .	97
Horecký, Ján: K histologickému názvosloviu	193
Jeníček, Ladislav: Několik poznámek k vývoji terminologie nauky o kovech	231
Jóna, Eugen: K začiatkom štúrovskej terminológie	257
Kabina, Imrich: Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie	270
Kapanadze, L. A.: Termín a terminológia	1
Kocourek, Rostislav: K metodě zpracování dvoujazyčného odborného slovníku	65
Krasnická, Jaroslava: Pojmenování českých lidových tanců .	129
Krautman, Josef: Sufix <i>-dora</i> ve španělské terminologii silničních a stavebních strojů	296
Křížek, Jiří — Kuchárová, Jiřina: Poznámky k vývoji českého psychiatrického vyjadřování	292
Kuchár, Rudolf: Slovo <i>svedomie</i> v historickom vývine slovenskej právnej terminológie	163
Majtánová, Marie: Z vývinu slovenskej botanickej terminológie	242
Mervarč, Miroslav: Konfrontace názvosloví kyselin a zásad v češtině a ruštině	224
Roudný, Miroslav: Studium vzájemného vztahu české a slovenské terminologie rozbořem paralelných textů českých a slovenských	13
Špurek, Milan: K revizi terminologie svahových jevů	282
Vlk, Alexej: O překládání názvů specificky cizích reálií	24

Diskusie

A d á m e k, Vladimír: Názvosloví obalové techniky	170
D v o n č, Ladislav: Ešte k prídavným menám <i>juhoslovanský</i> a <i>južnoslovanský</i> v odbornom názvosloví	113
Vulgárna latinčina, demotická egyptčina	51
G o g o l a, Elemír: Poznámky k slovenskému názvosloviu hmyzu a k návrhu slovenských názvov chrobákov	37
M a d l e n, Ján: O potrebe nových názvov v zoologickej nomenklatúre	42
M i n i c h, Ľudovít: Na okraj slovenskej geodetickej terminológie	243
P a p á n e k, František: K termínom <i>kultúrny les</i> , <i>pestovaný les</i> , <i>umelý les</i>	109
V e s e l ý, Jiří: Několik poznámek k šachové terminologii	182
Z a c h a r, Dušan: Nové termíny v zalesňovaní	46
Význam termínov <i>sutinové prúdy</i> a <i>sutinové povodne</i>	308

Zprávy a posudky

D v o n č, Ladislav: Gramatické dielo Antona Bernoláka	189
Jazyk a štýl modernej prózy	59
Prehľad slovenských terminologických príspevkov za rok 1965	331
Príspevky o jazykovednej terminológii v Sborníku prací filozofické fakulty brněnskej univerzity	117
H o r e c k ý Ján: Flóra Slovenska I	318
Malý klúč výtrusných rastlín	127
O. Ferianc, Vtáky I (Stavovce Slovenska II)	122
M a s á r, Ivan: M. Ondrejička a spolupracovníci, Vnútorné choroby III, IV	126
Niektoré otázky terminológie	315
S. Šaling — M. Šalingová — O Peter, Slovník cudzích slov	252
Vzťah terminologickej a bežnej slovnej zásoby	57
Znova o Atlase liečivých rastlín	255
M a s á r o v á, Margita: B. Čebotarev — T. Haburčák — S. Švagrovský, Ruština pre technikov	124
Š a b r š u l a, Jan: Vedecké dílo o francouzské letecké terminológií	254
T y l, Zdeněk — T y l o v á, Milena, Přehled českých terminologickej príspevků za rok 1965	321
Register	383
Rejstřík	337

2925/421
P

357
8-21

TERMÍN A TERMINOLÓGIA¹

L. A. Kapanadze

Termíny sú bohatou časťou lexiky moderných jazykov a hrajú dôležitú úlohu v ich vývoji. Podľa výpočtov českého jazykovedca K. Sochora 90 % nových slov patrí k vedeckej a technickej terminológii.² Termíny sú „najovládateľnejšou“ súčasťou slovnej zásoby. Preto má vytváranie terminológií rôznych vied, t. j. terminologická prax, nielen praktický, ale aj veľký teoretický význam a je príkladom účelného prispôsobovania jazykových prostriedkov potrebám výmehy skúseností v ľudskej spoločnosti. Skúmanie vzájomného pôsobenia terminológií rôznych vied a ostatnej slovnej zásoby predpokladá presnú odpoveď na otázku, v čom spočíva podstata termínu ako osobitnej lexikálnej jednotky. Takáto odpoveď však nejestvuje.

Slovo *termín* používa sa v jazykovede v najrozličnejších, často neurčitých významoch. Hovorí sa o termínoch vedeckých, umeleckých, technických, o všeobecne politických a športových termínoch, ako aj o bežných termínoch, o termínoch príbuzenstva, hodnotiacich termínoch, o termínoch farebného spektra. Terminológia sa spomína jednak vtedy, keď ide o také lexikálne jednotky, ktoré tvoria viac-menej uzavretú sémantickú skupinu alebo triedy ekvivalentných významov, jednak vtedy, keď sa chce zdôrazniť pomenovacia funkcia celého radu slov. N. Kruševskij písal o prirodenej terminológii jazyka, pričom mal na mysli pomenovanie predmetov, ktoré sa menia veľmi pomaly (pomenovania rastlín a zvierat).³ S. Ullman delí celú slovnú zásobu podľa princípu „odborné a všeobecné termíny“; odbornými termínnimi rozumie slová presne určené a konkrétnie a všeobecnými termínnimi

¹ V štúdiu sa skúma vedecko-technická terminológia. Umelecké, všeobecne politické, športové a iné termíny sa neskúmajú.

² K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, Praha 1955.

³ N. Kruševskij, *Očerk nauki o jazyke*, Kazan 1883, 134–135.

kový (vzájomný vzťah k špecifickým objektom skutočnosti). S týmto názorom možno ľažko súhlasit. Termín sa líši od akéhokoľvek iného slova predovšetkým funkčne.

Podľa nášho názoru je veľmi dôležitá myšlienka akademika V. V. Vinogradova, ktorý za hlavnú osobitnosť termínov pokladá ich vymedzovaciu funkciu.¹¹ Termín nepomenúva pojem, ako ho pomenúva bežné slovo, ale pojmom sa termínu pripisuje, ako by sa k nemu prikladal. Ani v slovníkoch sa termín nevysvetluje, ale sa definuje, preto nemožno hovoriť o lexikálnom význame termínu v bežnom zmysle tohto slova. Význam termínu¹² je vymedzenie pojmu, definícia, ktorá sa mu pripisuje. Ak nie je známa definícia, nie je známy ani termín a nijaké spojenia slov, resp. asociácie tu nepomôžu. Tento rozdiel medzi bežnými spisovnými slovami a termími má principiálny charakter. Zatiaľ čo k bežným slovám spisovného jazyka, ktoré majú lexikálny význam, jestvujú synonymá a antonymá, nič podobné nenachádzame v terminológiách. Niet termínov „významove blízkych“, sú terminologické dublety (napr. *šachta — jama, chlorid sodný — kuchynská sol'*; tieto dvojice sú úplne totožné).

Práve pre túto svoju vlastnosť je termín „ľahostajný“ k diachróni. Význam bežného slova sa formuje a mení v procese historického vývinu. Pritom veľkú úlohu hrajú rôzne lexikálno-sémantické kontexty, v ktorých slovo vystupuje. Tieto kontexty často zbližujú alebo oddaľujú významy rôznych slov. Inak je to s termínom. Jeho vnútorný obsah sa mení len pri preskupovaní pojmov vo vede, v súvislosti s vývojom samotnej vedy, s vývojom nových predstáv a názorov. Osud slova-termínu nie je nijako spojený s osudem iných slov, pretože v jeho histórii niesie problémov lexikálnych vzťahov, synonymie, antonymie. Z tohto chápania obsahu termínu podľa vyjadrenia G. O. Vinokura vyplýva taká jeho zvláštnosť, ako je „intelektuálna čistota“. Expresivnosť a modálnosť, vyjadrujúce vzťah hovoriaceho k vyslovenému, sú prvkami lexikálneho významu, ktoré termín nemá.

¹¹ „... Slovo plní pomenovaciu alebo vymedzovaciu funkciu, je teda alebo prostriedkom presného označenia a vtedy je jednoduchým znakom, alebo je prostredkom logickej definície a vtedy je vedeckým termínom.“ (V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moskva—Leningrad 1947, 12—13.)

¹² Práve preto sa v niektorých prácach hovorí nie o význame, ale o obsahu termínu.

Zdá sa správne, že na súčasnej úrovni vedy všetky termíny sú prvkami určitej teórie. Aby sa správne pochopil daný termín, treba pochopiť celú teóriu, určiť miesto, ktoré má termín v rámci istej teórie. „Význam“ termínu v modernej vede — to je jeho miesto v teórii¹³ (porov. také termíny ako *atóm*, *fonéma*, *bunka*, *dedičnosť* ap.).

Druhá dôležitá črta termínov spočíva v tom, že sú členmi určitého prísneho systému. Systémovosť termínov, prísna závislosť jednotiek vnútri terminológií je hlavnou charakteristickou črtou tohto druhu slov. V každej oblasti vedy a techniky predstavuje terminológia vyčísliteľný a uzavretý systém. Z týchto systémov nemožno vziať ani k nim pridať nijakú časť bez toho, žeby sa nezmenili iné časti a nedošlo k celkovému preskupeniu termínov. Preto možno hovoriť o štruktúre terminológií v najpresnejšom a najprísnejšom vedeckom zmysle.

Veľmi plodná je teória terminologického poľa,¹⁴ ktorú vypočoval A. A. Reformatskij. Poľom termínu je daná terminológia, terminológia danej oblasti vedy alebo techniky. Mimo tohto poľa stráca termín svoju charakteristiku. Terminologické pole je idiomatické pre každú terminológiu. Toto pole pokryva celý systém pojmov danej vedy. Termín má vždy presne určené miesto v „matrici“ daného terminologickejho poľa, je krajne paradigmatický. Pre každý termín je veľmi podstatná jeho „hodnota“ (*valeur*) v Saussurovom chápaní tohto slova, t. j. hodnota daná okolím a vyplývajúca z protikladu jedného prvku k druhým prvkom systému.

Naproti tomu syntagmaticky je termín podmienený veľmi málo. Je ľahostajný ku kontextu. Kontext akoby odhaloval „možnosti“ spisovných slov, vytvára zložitú hru polysémie. Aj termín nadobúda jednoznačnosť práve na základe svojej príslušnosti k danému, a nie k inému terminologickému poľu.¹⁵

¹³ Pozri A. V. Isačenko, *Termin-opisanije ili termin-nazvanije?* Sb. Slavjanska lingvistična terminologija, Sofia 1962, str. 24. (Slovenský preklad v ČSTČ 3, 1964, 257–264.)

¹⁴ A. A. Reformatskij, *Čto takaje termin i terminologija?* Moskva 1959, str. 9. Porov. aj poznámku E. Hampa: „Abi sme zhodnotili výsledky práce autora, ktorý venoval nemálo úsilia vytvoreniu prísneho, vnútorne dôsledného systému, ... treba dať termín, ktorý nás zaujíma, do poľa iných termínov, ktoré je preň najmenej podstatné“ (Slovar americkej lingvistickej terminologii, Moskva 1964, str. 20).

¹⁵ A. A. Reformatskij, *Čto takaje termin i terminologija*, 10.

Termín *redukcia* označuje v biológii „rozvoj vedúci k zjednodušeniu organizmu“, v chémii „odkysličenie“, v technike „zmenšenie sily pohybu, napäťia“, v jazykovede „zoslabenie sily hlasu alebo dĺžky“, v medicíne „vloženie kúska kosti namiesto vybranej poškodenej časti“. Nemožno si ani predstaviť také kontexty, kde by sa diferenciálne vlastnosti týchto „významov“ mohli neutralizovať. Porov. aj termíny *vid* v chémii a v jazykovede, *tlak* vo fyzike a medicíne, *syntéza* v chémii a kybernetike, *morfológia* v jazykovede a v biológii ap. Všetky tieto termíny žijú v rôznych terminologických systémoch, patria k rôznym terminologickým poliam. Vývoj vnútorného obsahu termínu celkom závisí od obsahu a metodologie tej vedy, ktorú daný termín predstavuje. Termín je teda taká pomenovacia jednotka v danej oblasti vedy a techniky, ktorej sa pripisuje určitý pojem, ktorá súvisí s inými pomenovaniami v tejto oblasti a ktorá tvorí spolu s nimi terminologický systém.

Charakteristické zvláštnosti termínu spôsobujú oddelovanie, izolovanie vedecko-technickej terminológie od bežnej slovej zásoby spisovného jazyka. Z tohto hľadiska zrejme možno skúmať terminológie ako osobitné podsystemy spisovného jazyka, ktoré sú charakterizované uzavretosťou a prísnou systémovou súvislostou vnútri terminológií (je známe, že bežná slovná zásoba nie je uzavretý systém).

Medzi terminológiami a bežným spisovným jazykom existuje stály kontakt, prebieha stála výmena (časť bežných slov sa terminologizuje, napr. *pamäť*, *ustatost*, *driek*,¹⁶ mnohé termíny zas prenikajú do spisovného jazyka, pričom sa determinologizujú ap.).

Táto výmena je možná nie napriek hlubokému rozdielu, ktorý existuje medzi termínnymi a netermínnymi, ale práve preň. Keď sa termín dostane do bežného spisovného jazyka, nadobúda lexikálny význam a stáva sa slovom štýlisticky príznakovým. Prenasleduje ho akási „technická aureola“, preto sa niekedy používa ako štýlistický prostriedok.¹⁷ Pritom expresívne zafarbenie termínu vzniká porovnávaním „prísne“ vedeckého ter-

¹⁶ Pravdu majú vedci, ktorí pripomínajú, že v danom prípade nejde o rôzne významy jedného slova, ale o rôzne slová.

¹⁷ Presvedčivú kritiku názorov G. R. Piotrovského, ktorý predpokladal, že „odborná terminológia sa úplne včleňuje do lexiky hovorového jazyka“, podal A. A. Reformat skij.

mínu s bežnými slovami, ktoré sa objavuje v našom vedomí. Toto zafarbenie sa obzvlášť jasne prejavuje pri porovnaní synonymných jazykových prostriedkov.¹⁸ (Porov.: *latentný — skrytý, alopécia — plešivosť, najlepšie riešenie — optimálne riešenie* ap.).

Pravda aj v najbežnejšom jazyku jestvujú terminologické polia totožné s terminologickými poľami vedy a techniky. Niet ich však veľa (najznámejšie a najjasnejšie príklady sú termíny príbuzenstva, termíny označujúce farebné spektrum). Niekoľko ide o neúplnú, akoby roztrhanú matricu. Dôležité však je, že „terminologickosť“ vôbec nie je cudzia bežnému jazyku, že aj v nej žijú uzavreté a navzájom súvisiace systémy.¹⁹ Možno práve preto je vplyv rôznych terminológií na bežný jazyk taký mnohostranný.

Z dlhého radu vlastností pripisovaných termínu sú teda najpodstatnejšie tieto:

1. obsah termínu — termínu prisudzovaná definícia;
2. termíny sú prísne systémové, vždy sú navzájom spojené s inými jednotkami terminologického poľa.

Ostatné vlastnosti termínu sú odvodené od týchto základných vlastností. Patria k nim také vlastnosti, ako je jednoznačnosť v rámci daného terminologického systému (podľa A. A. Reformatského bolo by správnejšie hovoriť o „tendencii k monosémickosti“, pretože je to len tendencia a vôbec nie stála vlastnosť termínu).

V chápaniu jednoznačnosti ako nevyhnutnej vlastnosti termínov zachádzajú niektorí bádatelia do paradoxov. Napr. N. P. Kuzkin vo svojej práci o podstate termínu uvažuje takto: Jednou zo základných vlastností každého termínu je jednoznačnosť aspoň v rámci danej terminológie. Mnohé slová však nevyhovujú tejto požiadavke. To znamená, že nie sú termíni. Slovo *davlenije* (tlak) podľa mienky autora tohto článku nie je terminom, pretože je mnohoznačné a má synonymá.²⁰ Neudržateľnosť takého presvedčenia je zrejmá.

Pretože „význam“ termínu je logická definícia pojmu, nemá

¹⁸ Pozri Ch. Bally, *Francuzskaja stilistika*, Moskva 1961, str. 270.

¹⁹ Pozri D. N. Šmelev, *O nekotorych tendencijach razvitiya sovremennoj russkoj leksiki* (v sb. *Razvitije leksiki sovremennogo russkogo jazyka*, Moskva 1965).

²⁰ N. P. Kuzkin, c. d., 141.

termín emocionálne (expresívne) vlastnosti. Ani štylistické varianty nie sú pre termín charakteristické. Avšak mnohí bádatelia po R. T. Piotrovskom ďalej hľadajú emocionálne a štylistické charakteristiky termínov. „V sémantike termínu je účelné rozlišovať prvky vedeckého zhodnotenia pojmu,“ píše O. M. Dobrovol'skij-Dolivo.²¹ Ako príklady sa uvádzajú termíny *driek*, *hlava*. Ale obsahujú tieto termíny čo len náznak vedeckého hodnotenia pojmu? V podobných prípadoch máme do činenia s dosť rozšíreným spôsobom tvorenia termínov pomocou metafory,²² teda pomocou obrazného prehodnotenia pojmov. Keď sa slovo stane termínom, stráca obraznosť a vstupuje do nových spojení (porov. napr. v bežnom jazyku *hlava* — *hlávka* a v terminológii *hlava* — *hlavica*; porov. aj v angličtine *grass* (tráva) — *poruchy na rádiolačnej obrazovke*, *grayout* (sivý závoj) — *dočasná porucha zraku následkom pretaženia*).²³ Každý, kto píše o vedeckom jazyku, venuje pozornosť tejto osobitosti. V knihe D. Dainina *Svet zvláštností* (Neizbežnosť strannogo mira) čítame: „Fyzici samozrejme nehovoria o látke a poliach v takých voľných a nepresných výrazoch. No pôvod väčšiny vedeckých pojmov je voľný a nepresný. Náš hviezdny ostrov vo vesmírnom oceáne pomenúvajú astronómovia Galaxiou. Aké vedecké slovo! A grécke slovo *galaktikos* je iba — *mliečny*. Hviezdu dráhu, ktorá sa v noci nad nami belie, vôbec nepomenovali Mliečnou dráhou astronómovia. Prijali tento obraz do svojho odborného slovníka. Jedinou príčinou bola jednoducho podobnosť, veľká podobnosť. A „dažde“ alebo „snopy“ kozmických častic — to je tiež veľmi podobné... Premena bášnickej metafory na vedecký termín nie je výnimkou, ale pravidlom. Možno sa v tom prejavujú črty príbuznosti poézie a vedy, tá ich spoločná vlastnosť, že sú to rôzne formy ľudského poznania reality.“ (Moskva 1962, str. 30.)

Iní autori vidia štylistické nuansy terminologickej lexiky v paralelnej existencii vedeckých termínov a ľudových názvov

²¹ O. M. Dobrovol'skij-Dolivo, *Francuzskaja vojennaja terminologija, istočniki i puti jejo obrazovanija*, kand. dizertácia, Moskva 1959, 32.

²² Pozri o tom v prácach D. S. Lotteho a H. Bückendorfa, *Metaphorik in modernen technischen Bezeichnungen des Englischen*, Köln 1963.

²³ *Anglo-russkij slovar po kosmonavtike*, Moskva 1964.

(napr. v botanickej terminológii).²⁴ V takomto prípade však nejde o paralelnú existenciu prvkov rôznych matíc, rôznych systémov, ale každý termín je v rámci svojho systému neutrálny.

Definíciou termínu, ktorú navrhujeme v tomto článku, oddeľujeme termín od profesionalizmu. Profesionalizmy vystupujú obyčajne ako dublety vedeckých a technických termínov a nikdy netvoria uzavretý systém; sú to ojedinelé, navzájom nespojené jednotky. Profesionalizmy majú spravidla určitú malebnosť, obraznosť (porov. napr. *sinchrofazotron* — *kastrjula* = *kastról*).

V mnohých prácach sovietskych lingvistov (G. O. Vinokura, A. A. Reformatského) pozorujeme snahu výrazne oddeliť terminológiu a nomenklatúru. Nomenklatúrou „treba rozumieť systém úplne abstraktných a konvenčných symbolov, ktorých jediným účelom sú z praktického hľadiska maximálne vhodné prostriedky na pomenovanie predmetov a vecí bez priameho vzťahu k potrebám teoretického myslenia, operujúceho týmito vecami.“²⁵ Myslime, že to zdáleka nie je presná definícia. Čo rozumieť „abstraktnými a konvenčnými symbolmi“? Slová alebo nie slová?

Kde je hranica medzi termínom a nomenklatúrnym znakom? Možno predpokladať, že napríklad chemické termíny sú konvenčné symboly? Symboly sú neproduktívne, ale tieto slová sú produktívne. Sú príseňne systematizované, závislé od seba a napokon definujú presný vedecký pojem. Plným právom ich možno nazvať termíni. To isté možno povedať o mnohých technických termínoch, o početných súpisoch technických súčiastok. Je zrejmé, že do nomenklatúry možno pri prísnom postupe zahrnúť len vlastné mená v geografii a kartografii (ide o mená typu Chingan, Berlín, Himaláje) a také technické štítky ako MAZ-200, Dip, ZIL, ČCHZ-57 ap. Je charakteristické, že v praxi je temer nemožné urobiť hranicu medzi termínom a nomenklatúrnym znakom, ak sa tomuto znaku pripisuje širší význam.²⁶

²⁴ N. S. Rodzevič, *Poňattja termin, terminologija i nomenklatura v pracjach radjanskich i zarubížních učenych*, Leksikografičnij bjuleteň, Kijev 1963, vyp. IX, str. 10–11.

²⁵ G. O. Vinokur, c. d., 8.

²⁶ Pozri o tom N. S. Rodzevič, c. d.; V. N. Sergejev, *Terminologija izobrazitel'nogo iskusstva v russkom jazyke XIX–XX vv.*, Avtoref. kand. diss., Leningrad 1964, 5.

Veľmi závažné je zistenie, že termíny oveľa viac podliehajú subjektívemu vplyvu ako iné slová. V knihe A. Maurois Život Alexandra Fleminga sa dosť presne reprodukuje reťaz úvah vedca pri utváraní termínu: „Celou sériou pokusov Fleming dokázal, že látka má vlastnosti enzýmov (prírodných fermentov). Ako pomenovať nájdenú látku?... Wright, ako je známe, sa nadchýnal tvorením slov z gréckych koreňov. Keďže nová látka pripomína ferment (enzým) názov sa teda musí končiť na -zým a keďže táto látka rozpúšťala, „lyzovala“ (*lysis* = rozpúšťanie) niektoré mikróby, pomenovali ju *lyzozým*“ (Moskva 1961, str. 109). „Asi vtedy sa Fleming rozhodol, že látka vyučovaná plesňou do bujónu by si zaslúžila názov. Pomenoval ju penicilínom. Toto slovo je celkom zákonite utvorené od *penicillum* ako *digitalín* od *digitalis*,“ vysvetľoval ne-skôr (str. 133).

Vzťah uvedomelého, regulovaného a živelného v terminológii vyžaduje si seriózne skúmanie. Prax ukazuje, že termín, ktorý sa raz začal používať, ľahko ustupuje novému pomenovaniu. Ešte r. 1931 D. S. Lotte namietal proti termínu *korobka skorostej* (rýchlostná skriňa) kaziacemu technickú ideu.²⁷ Bol navrhnutý a zavedený iný termín *korobka peremény peredač* (prevodová skriňa). Avšak dodnes existujú tieto termíny vedľa seba. Starý názov je dokonca rozšírenejší (najmä v hovorovej reči).²⁸

Jednou z najaktuálnejších otázok v terminologickej praxi, o ktorej sa najviac diskutuje, je otázka motivácie termínu (opisný termín alebo pomenovací termín). Existujú dve krajiné hľadiská. Jedni vedci predpokladajú, že termín vyjadruje logickú štruktúru pojmu (bulharský jazykovedec Andrey Čin). Iní myslia, že najlepšie sú pomenovacie termíny, t. j. v danom jazyku „nezmyselné“, nemotivované slová (Marouzeau). Na príklade jazykovednej terminológie A. V. Isačenko presvedčivo dokázal, že požiadavka opisnosti termínu, jeho bezprostrednej zrozumiteľnosti spočíva v nedorozumení. Termín nadobúda svoj konkrétny význam len v kon-

²⁷ D. S. Lotte, *Očerednyje zadači techničeskoj terminologii*, Izvestija Otdelenija obščestvennych nauk AN SSSR, 1931, str. 283.

²⁸ Porov.: „...namiesto termínu *šarnir Guka* (Hookov záves) sa teraz používa termín *šarnirnaja mufta*, ale leningradskí šoféri ďalej nazývajú tento záves jednoducho *guk* (V. T. Petuškov, Sb. Voprosy terminologii, Moskva 1961, 111).

texte všeobecnej teórie.²⁹ Otázka motivácie — nemotivácie termínu má veľmi dôležitý praktický význam. Je to koniec koncov problém národného a medzinárodného v terminológii, je to otázka prevzatých slov v terminologických prácach. K. Hausenblas poukazuje na to, že vzťah motivovaného termínu k inému pomenovaniu uskutočňuje sa trojako:

1. Termín vyjadruje nejakú charakteristickú črtu javu bez ohľadu na príslušnosť pojmu k určitému systému.
2. Termín sa zaraďuje do systému terminológie.
3. Jedno i druhé súčasne.³⁰

K termínom prvého typu možno počítať také slová ako *parník, rýchlik*; k termínom druhého typu *alfa-lúče*; k termínom tretieho typu *vodovod, plynovod*.

Motivácia (najmä pri prvom type) je vždy iba náznakom, a to neúplným, často dokonca dosť neurčitým. Niekedy je taká motivácia zlým orientačným bodom pre vysvetlenie významu termínu. Pred takýto motiváciou treba dať prednosť motívacií, ktorá zaraďuje termín do systému. (Táto praktická požiadavka vyplýva zo špecifickosti termínu.)

Také vlastnosti slov ako presnosť, stručnosť, schopnosť odvodzovať ďalšie slová, skutočnosť, že niet dubliet, taktiež patria k dôležitým požiadavkám, ktoré sa kladú na nové termíny pri terminologickej práci.³¹

Pozornosť si zaslhuje aj otázka stupňa terminologizácie toho-ktorého slova (D. S. Lotte, K. Hausenblas, N. D. Andrejev, V. L. Zambržickij a i.). Popri všeobecne známych termínoch existujú termíny jednotlivých vedeckých škôl, smerov, tzv. pracovné termíny, termíny individuálne. Viacslovné termíny bývajú nedostatočne idiomatické (v takých prípadoch sa hovorí o „polotermínoch“). N. D. Andrejev a V. L. Zambržickij zavádzajú veľmi dôležitý pojem „prah terminologizácie“³² a navrhujú určiť ho štatisticky. (Zistuje sa, či skúmaný termín so stanovenou relatívnou frekvenciou používa dostatočný počet autorov.) Vychádzajúc z hlavných osobitostí termínu bolo by možné navrhnúť iné hodnotenie stupňa

²⁹ A. V. Isačenko, c. d., 20.

³⁰ K. Hausenblas, c. d., 252.

³¹ Pozri práce D. S. Lotteho, N. K. Suchova, akad. A. M. Terpigoreva a i.

³² Pozri N. D. Andrejev — V. L. Zambržickij, *Imennoje slovoobrazovanie v sportivnoj terminologii*, Sb. Razvitiye sovremennoj russkogo jazyka, Moskva 1963, 120.

terminologickosti: termín prekračuje prah terminologizácie, ked' obsadzuje určité miesto v terminologickej matrici, určitý štvrček, neobsadený iným slovom alebo slovným spojením.

Špecifickosť termínu ako osobitnej lexikálnej jednotky podmieňuje osobitný výber slovotvorných prostriedkov pri jeho tvorení. Napríklad v terminologických súpisoch sa zaužíval pre ruštinu úplne netypický spôsob tvorenia slov z grécko-latinských morfém. (To je príznačná črta medzinárodnej terminológie.) Zaujímavé je zistenie D. S. Lotteho, že význam slovného základu v súbore morfém je iný v technickej reči ako v bežnej.³³

Prirodzene to, čo sa povedalo v tomto článku, nie je vyčerpávajúce. Bohatá problematika špecifickosti termínu si vyžaduje seriózne a dôkladné štúdium.³⁴

Z ruského originálu *O poňatiach „termin“ i „terminologija“* (Razvitije leksiki sovremennoj russkogo jazyka, Moskva 1965, 75–85) preložila Margita M a s á r o v á.

³³ „Sufix... zaraďuje pojem „gruzovik“ do určitej kategórie pojmov, alebo označuje tu v podstate širší pojem ako celý termín *gruzovik*, čo je to isté“ (D. S. Lotte, *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, Moskva 1961, str. 86). Pozri aj T. L. Kandelaki, *Svjaz meždu soderžaniem i morfemnoj strukturoj techničeskikh terminov*, Filologičeskie nauki, 1964, č. 3, (Slovenský preklad v ČSTČ 4, 1965, 65–79.)

³⁴ Z originálu sme vynechali príklady, ktoré by v preklade nedostatočne ilustrovali autorov výklad.

25.2.2010

STUDIUM VZÁJEMNÉHO VZTAHU ČESKÉ A SLOVENSKÉ TERMINOLOGIE ROZBOREM PARALELNÍCH ODBORNÝCH TEXTŮ ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH

Miroslav Roudný

Na vzájemnou srozumitelnost českých a slovenských odborných textů mají nepochybně vliv vedle slovní zásoby (a kontextu) i jiné stránky obou jazyků (hláskosloví, tvarosloví, syntax ap.). Bylo by ještě velmi užitečné sledovat všechny tyto mimolexikální prvky, jak společně s rozdíly lexikálními způsobují při vzájemném styku obou jazyků různá nedorozumení a nepochopení, a hledat jejich zákonitosti (popř. i statistické). To však je metoda velmi náročná a výchozí fakta týkající se srozumitelnosti mohou být velmi subjektivní povahy, takže výsledky nejsou zvláště při omezených možnostech, zcela spolehlivé.

Rozhodující význam zde mají jistě především rozdílnosti v názvosloví odborných textů. Proto jsme se pokusili porovnat české a slovenské názvosloví z hlediska vzájemné srozumitelnosti. Hledali jsme při tom co možná objektivní metodu. Její hodnota není zcela ověřená, a proto předkládáme její ukázku čtenářům Československého terminologického časopisu k posouzení. Vycházeli jsme z rozboru českých a slovenských odborných textů. Rozbor textů je pro zjišťování vzájemných rozdílností důležitý zvláště proto, že umožňuje sledovat odborné výrazy v přímém sdělování, to znamená bez ohledu na seznamy názvů a odborné slovníky, v nichž je mnoho umělých názvů v praxi neužívaných. Dá se předpokládat, že zvláště autoři populárně vědních prací budou volit ze spisovných názvů právě ty, které jsou nejširšimu okruhu odborných čtenářů nejbližší a nejznámější.

Terminologické rozdílnosti obou jazyků lze sledovat v jejich vývoji po určitých časových etapách historie našich národů. Pro odborný jazyk by bylo vhodné stanovit tyto etapy podle důležitosti časových úseků pro rozvoj technických a vědních oborů i národních kultur. Tak bychom dostali sled asi pěti období: 1. do r. 1848, 2. od r. 1848 asi do r. 1900, 3. období mezi oběma světovými válkami, 4. období druhé světové války, 5. období po druhé světové válce.

Při tom je nutno brát zřetel na to, že v každém oboru byl,

zvláště ve slovenštině, velmi odlišný vývoj. Od poloviny minulého století je možno sledovat popularizační texty jen v zemědělských oborech a u některých řemesel. Průmyslové a vědecké obory se ve slovenské popularizační literatuře uplatňují až mnohem později.

Průzkum vzájemných vztahů češtiny a slovenštiny v odborném jazyce by byl jistě i za těchto okolností materiálově velmi náročný a nákladný. Za daných podmínek bylo přesto možno učinit pokus prozkoumat české a slovenské odborné názvosloví jednoho úzkého oboru ve dvou různých obdobích. Pro důležitost sepětí odborného slovníku se slovníkem neodborným byly zvoleny texty populárně vědní, a protože na Slovensku byly ve starších obdobích nejrozšířenější popularizační odbornou literaturou rolnické příručky, bylo zvoleno názvosloví rostlinné výroby. Aby bylo možno srovnat různá období, byly vybrány příručky z doby před první světovou válkou a příručky z doby nejnovejší.

Vyexcerpovaná literatura:

1. *Sprievodca poľnohospodára*, zostavili inž. Michal Šanta a inž. Juraj Pindúr, SVPL 1962 (392 str.);
2. *Jak dobré hospodařit od jara do zimy*, Praha 1960 (439 str.);
3. *Hospodárska nauka*, Andrej Bážik, V Skalici 1901 (110 str.);
4. *Český rolník*, J. A. Prokůpek, Otto 1899 (180 str.).

Literatura pro doplňování a kontrolu:

1. *Zápisník agronomá*, SVPL 1958 (290 str.);
2. *Rukověť pěstování hlavních plodin*, SZN 1955 (144 str.);
3. *Rukověť zemědělství*, vydal dr. J. B. Lambel v Praze 1888 (428 str.);
4. Daniel Lichard, *Slowenská obrázková Čítanka hospodárska*, 1882.

Vedle vyexcerpovaných prací bylo vzato k ruce vždy ještě alespoň po jedné paralelní publikaci ze stejné doby pro každý z obou jazyků, aby bylo možno při práci získaný materiál kontrolovat a doplňovat. Zároveň bylo přihlédnuto k základním slovníkovým pracím obou jazyků.

Vyexcerpovaný materiál je uspořádán jednak abecedně (aby bylo možno sledovat formální stránku názvů) a jednak věcně, aby bylo možno sledovat vztahy významové a vývoj názvů ve věcně příbuzných skupinách pojmu. Pro věcné rozřídění byl zvolen v daném úseku tento systém:

- 1 .. rostlinná výroba
- 10 .. všeobecně (pěstování, pohon, potah atd.)
- 11 .. plodiny (jejich vývoj, části, skupiny a druhy)
- 12 .. země a vzduch (půda, podnebí, počasí atd.)
- 13 .. obdělávání půdy (meliorace, příprava, úprava, orba, hnojení ap.)
- 14 .. setí (osivo, šlechtění, moření, způsoby setí, stroje, sázení atd.)
- 15 .. rezerva
- 16 .. kultivace (pletí, jednocení, okopávání, nářadí, stroje ap.)
- 17 .. plevel, škůdci, choroby, vady, škodlivé vlivy a jejich odstraňování
- 18 .. sklizeň, skladování, siláž atd.
- 19 .. organizace, obory zaměstnání, lhůty atd.

Jazykové rozdílnosti v obou našich jazycích jsou různého původu a rozličného charakteru. Ve většině případů jde pouze o rozdílností hláskové povahy a ty (kromě případů, kde se nakupí několik hláskových rozdílností v jednom slově, takže dochází ke značnému formálnímu odlišení) zpravidla nečiní v textu velkých obtíží pro vzájemné dorozumění:

<i>predplodina</i> — <i>předplodina</i>	<i>hrach</i> — <i>hrách</i>
<i>repa</i> — <i>řepa</i>	<i>jačmeň</i> — <i>ječmen</i>
<i>slnečnica</i> — <i>slunečnice</i>	<i>ovos</i> — <i>oves</i>
<i>horčica</i> — <i>hořčice</i>	<i>kukurica</i> — <i>kukuřice</i>
<i>mak</i> — <i>mák</i>	<i>konský zub</i> — <i>koňský zub</i>
<i>fazuľa</i> — <i>fazol(e)</i>	<i>pšenica</i> — <i>pšenice</i>
<i>obilie</i> — <i>obilí</i>	<i>repica</i> — <i>řepice</i>

Mohou vzniknout pochyby, zda máme hláskové rozdíly v pádových koncovkách u několikaslovných názvů (*nakladač hnoja* — *nakladač hnoje*) pokládat za hláskovou odlišnost názvu.

Rovněž rozdíly ve způsobu tvoření slov a názvů (rozdílnosti ve formantech) nemusí být velkou závadou, jestliže je základ slov společný: *repica* — *řepák*, *ozimina* — *ozim*.

Rozdílnost mezi slovenskou *ďatelinou* a českým *jetelem* je však závažnější, protože česká *jetelina* (která způsobem tvoření odpovídá *ďatelině*) má jiný význam (označuje celou skupinu hospodářských rostlin, mezi něž náleží i *jetel*).

Tam, kde jde o pouhý rozdíl v mluvnickém rodě, můžeme být rovněž na pochybách, zda máme mluvit o slovotvorné rozdílnosti.

Větší obtíže však vznikají tam, kde jde o rozdíly v samých

základech slov (*zemiak* — *brambor*). Ovšem i zde při jisté znalosti alespoň některých nářečí vlastního národního jazyka je možno se v textu aspoň zčásti orientovat, protože mnohé odchylky mezi češtinou a slovenštinou se objevují obdobně už při srovnání spisovných jazyků s jejich nářečími:

zemiak — *brambor*
skorý — *raný*
šošovica — *čočka*
strukovina — *luskovina*

krmovina — *pícnina*
krm — *píce*
miešanka — *směska*
lucerna — *vojtěška*

Tam, kde existují dublety odborných a neodborných názvů (v češtině např. *brambor* — *zemák*), v nichž neodborný se blíží odbornému názvu druhého jazyka, může vzniknout rovněž pochybnost, zda nemáme takovou rozdílnost půsuzovat podle jiných měřítek než tam, kde bližší dubleta neexistuje.

Největší obtíže jsou tam, kde mají stejná slova (nebo slova ze stejného základu s hláskovými nebo menšími slovotvornými rozdíly) v každém z obou jazyků jiný význam: *kapusta* — *zelí*, *raž* — *žito*, *zbožie* — *obilí*. Do jisté míry sem náleží už uvedený případ *dateliny* (česky *jetel*).

Vedle uvedených rozdílností však najdeme mnoho názvů, které jsou zcela stejné v obou jazyčích, např.: *plodina*, *okopanina*, *cukrovka*, *olejnina*, *olejka*, *obilnina*, *proso*, *krmivo*, *lupina*.

Najdou se jistě i slova, která se sice v obou jazyčích stejně píší, ale jejich výslovnost je poněkud odlišná, jako je tomu v případě *cukrovky* (slovensky se vyslovuje *cukrouka*); tyto případy však nemají na obtíže ve vzájemném dorozumění téměř žádný vliv. Ostatně i v některých českých nářečích najdeme výslovnost podobnou jako ve slovenštině. V případě *cukrovky* je např. v severovýchodních Čechách výslovnost stejná jako ve slovenštině. A v některých nářečích na východním i západním Slovensku se vyslovuje slovo *cukrovka*, pokud se ho používá, jako v češtině.

Při naznačeném zkoumání shromážděného materiálu je též zajímavé zjišťovat, zda rozdílných názvů v průběhu vývoje obou jazyků přibývá nebo ubývá. Může se při tom postupovat dvojím způsobem.

I. Porovnat české a slovenské názvy daného oboru ve starším a v novějším období, aby se mohlo určit, v kterém období je procento rozdílnosti větší.

II. Porovnat české a slovenské názvy v různých úsecích

daného oboru a zjišťovat, zda je větší procento rozdílností ve starších tradičních úsecích, opírajících se většinou o neodbornou všeobecnou slovní zásobu, nebo v úsecích nově vznikajících a rozvíjejících se, kde se mnoho názvů nově tvoří.

Povšimneme-li si např. dnešních názvů částí hospodářských rostlin, u nichž se dá předpokládat, že jsou už po dlouhou historickou dobu součástí slovní zásoby obou jazyků celkem bez větších změn, docházíme k tomuto srovnání (porovnáváme zde 35 názvů seřazených podle věcných souvislostí — od kořene k plodům — označených indexem podle povahy rozdílu nebo shody v obou jazycích: 1 = zcela shodné, 2 = hláskové odlišné, 3 = slovotvorně odlišné, 4 = zcela rozdílné):

1. <i>semeno</i> — <i>semeno</i> 1	19. <i>oklasie</i> — <i>klasoví</i> 3
2. <i>kliček</i> — <i>kliček</i> 1	20. <i>semenník</i> (<i>matečník</i>) — <i>semeník</i> 1
3. <i>koreň</i> — <i>kořen</i> 2	21. <i>pel</i> — <i>pyl</i> 2
4. <i>korienok</i> — <i>kořinek</i> 2	22. <i>plod</i> — <i>plod</i> 1
5. <i>byl</i> (ž.) — <i>lodyha</i> 4	23. <i>zrno</i> — <i>zrno</i> 1
6. <i>stonka</i> — <i>stonek</i> 3	24. <i>hluza</i> — <i>hlíza</i> 2
7. <i>steblo</i> — <i>stéblo</i> 2	25. <i>očko</i> — <i>očko</i> 1
8. <i>kolienko</i> (ob. <i>stavec</i>) — <i>kolénko</i> 2	26. <i>buľva</i> — <i>bulva</i> 2
9. <i>slama</i> — <i>sláma</i> 2	27. <i>dužina</i> — <i>dužina</i> 1
10. <i>křčík</i> — <i>krček</i> 2	28. <i>struk</i> — <i>luska</i> 4
11. <i>list</i> — <i>list</i> 1	29. <i>šúľok</i> — <i>palice</i> 4
12. <i>vňať</i> — <i>nat</i> 2	30. <i>šupa</i> , <i>šupka</i> — <i>slupka</i> 2
13. <i>repové listie</i> — <i>chrást</i> 4	31. <i>pleva</i> — <i>pleva</i> 1
14. <i>žilka</i> — <i>žilka</i> 1	32. <i>plievka</i> — <i>plucha</i> 4
15. <i>kvet</i> — <i>květ</i> 2	33. <i>ostie</i> — <i>ostí</i> 2
16. <i>listen</i> — <i>listen</i> 1	34. <i>ost</i> — <i>osina</i> 3
17. <i>klas</i> — <i>klas</i> 1	35. <i>bezostenný klas</i> — <i>bez-</i>
18. <i>metlina</i> , <i>lata</i> — <i>lata</i> 1	<i>osinný</i> 3

Z třiceti pěti názvů je 13 zcela shodných, s hláskovým rozdílem rovněž 13, se slovotvorným rozdílem 4 a pouze 5 je zcela rozdílných. Najdeme zde i několik výrazů známých sice v obou jazycích, ale s rozdílným významem. Mezi českými názvy to je *palice* a *lata*; ze slovenských sem naleží *struk*, *plievka* a *stavec*.

Český název *palice* pro kukuřičný klas se kříží se slovenským slovem *palica* (hůl). Český botanický název *lata* pro jistý druh kvetenství je i v botanickém názvosloví slovenském běžný; v excerptovaných populárních příručkách se nikde neobje-

vuje a je nahrazován názvem *metlina*, snad též proto, že slovo *lata* znamená ve slovenštině především *lat*. Tento případ je zároveň příkladem toho, že mnohé slovenské názvy jsou svou motivovaností bližší i odborně neorientovanému čtenáři českému než odborná slova spisovné češtiny.

Slovenský název *struk* používaný ve významu *lusk* není ani v českém botanickém názvosloví neznámý, označuje však jiný druh plodů. Kromě toho je běžně známý jako odborný český název pro vývod mléčných žlaz u domácích zvířat. Snad stojí též za zmínku, že moravské nářeční kolektivum *stróčí* označuje porost s luskami. Slovenský název *plievka* označuje jiný druh listenu než česká *plevka*, totiž *pluchu*. Slovenský *stavec* je běžnějším označením než odborný botanický název *kolienko* (u stébla); proto se ho patrně používá v excerptované populární příručce. V češtině *stavec* znamená v některých nářečích *stojan s vijákem na přízi*; je však otázka, zda je třeba i takovýto případ počítat mezi významové rozdílnosti mezi češtinou a slovenštinou, když jde o slovo tak málo známé. Zajímavý je název *matečník*, který se objevuje v příručce Andreja Bážika (1901). Znamená tam tolik co *semeník* (jako tomu bylo v češtině z doby Jungmannovy); dnes je ve slovenštině běžný *semeník* a *matečník* je známější ve významu *materšká bunka* ve včelářství, podobně jako v češtině (*matečník* = buňka pro mateřskou larvu). Pravopisný a výslovnostní rozdíl *semeník* — *semeník* je nepatrný. Též rozdíl způsobený rozlišováním měkkého a tvrdého *l* ve slovenštině není pro čtenáře odborného textu závažný. Objevují se zde též další rozdíly ve výslovnosti při stejném způsobu psaní (*listen*, *pleva*); protože nám však jde především o jazyk psaný, klasifikujeme stejně psaná slova jako shodná, i když se ve výslovnosti odlišují.

O názvech z oboru mechanizace zemědělské výroby se dá předpokládat, že vznikly z převážné většiny v novější době. Někdy byly uměle vytvořeny. Bude jistě zajímavé zkoumat, jaké rozdílnosti mezi češtinou a slovenštinou vznikají v takovémto úseku názvosloví a porovnat je s rozdílnostmi v úseku části *rostlin*, který obsahuje názvy ze starších vrstev slovní zásoby.

Slovenské názvy z r. 1962

1. *dvojradličný pluh*
2. *predplúžok*

České názvy z r. 1960

- dvojradličný pluh 1*
- předradlička 4*

3. brázdomer	brázdomér 2
4. diskové brány	diskové brány 1
5. valec	válec 2
6. nakladač hnoja	nakladač hnoje 1
7. hrobkovač	hrobkovač 1
8. rozhadzovadlo	rozmetadlo 4
9. sejačka	sečí stroj 3
10. vysadzovač	sázecí stroj 3
11. kultivátor perový	kultivátor pružinový 4
12. kultivačné náradie	kultivační nářadí 2
13. sieťové brány	sítové brány 2
14. univerzálna plečka	univerzální plečka 3
15. priečny presekávač	příčný prosekávač 2
16. obilný kombajn	obilní kombajn 3
17. riadkovač	řádkovač 2
18. zberacia mlátička	žaci mlátička 4
19. vysokotlakový lis	vysokotlaký lis 3
20. zberová rezačka	sklízecí řezačka 4
21. rěpný kombajn	řepný kombajn 2
22. kombinovaný zberač	kombinovaný sklízeč 4
23. traktorová lišta	traktorová lišta 1
24. miagadlo	mačkadlo, mačkač píce 4
25. zhronovač	shrnovač 2 (nebo 1?)
26. obracač	obraceč 2
27. sušiak	sušák 2
28. súprava	souprava 2
29. veľkoobjemový príves	velkoobjemový přívěs 2
30. čerpadlo	čerpadlo 1

Porovnáme-li rozdílnosti v tomto úseku s rozdílnostmi v návzech částí rostlin, vidíme, že se jejich charakter a složení liší jen nepatrně. Zjištujeme, že zcela shodných názvů je (z třiceti) 6 (u částí rostlin z 35 13), hláskově rozdílných 12 (u částí rostlin 13), slovotvorně odlišných 5 (u částí rostlin 4) a zcela různých 7 (u částí rostlin 5). Slova formálně shodná, ale významově rozdílná zde nejsou. Následující tabulka podává výskyt rozdílností v procentech:

Části rostlin			Stroje a nářadí	
Zcela shodné	37	%	40	%
Hláskově rozdílné	37	%	40	%
Slovotvorně rozdílné	11,5	%	16,65	%
Zcela rozdílné	14,5	%	23,35	%

U názvů strojů a nářadí pozorujeme též jeden zajímavý jev, totiž že některé názvy — i zcela rozdílné — mohou být vzájemně srozumitelné (např. *zberač* — *sklízeč*, *rozhadzovadlo* — *rozmetadlo*, *perový* — *pružinový*). Je otázka, zda by nebylo vhodné vytvořit při třídění rozdílností mezi češtinou a slovenštinou zvláštní skupinu právě z takovýchto názvů, protože u nich by někdy bylo možno normalizačním zásahem dosáhnout větší shody nebo většího sbližení názvů v obou jazycích.

Porovnáme-li rozdílnosti mezi českým a slovenským odborným názvoslovím v různých obdobích, můžeme očekávat, že se nám ukáže, zda vývoj spěje ke sbližení nebo k rozrůznění. Ke srovnání tohoto druhu jsme zvolili názvosloví z úseku půdoznařství. V populárních příručkách, zvláště starých, není ovšem pedologických názvů mnoho, přesto však jejich průzkum může dát jistou představu o směru, kterým se vývoj v obou jazycích po určitou dobu ubíral. Vzali jsme za základ názvy obsažené v Bážikově příručce z r. 1901, srovnali jsme je s názvy z české příručky Prokůpkovy (z r. 1899) a výsledek porovnáváme se vztahem obdobných názvů z publikace Sprivedce poľnohospodára (1962) a z příručky Jak dobré hospodařit (1960).

Slovenské názvy z r. 1901

1. *pôda, zem*
2. *jakovosť zeme*
3. *ťažká zem*
4. *ťahká zem*
5. *glejovitá zem*
6. *humus*
7. *prst*
8. *hlina*
9. *hlinastá pôda*
10. *hlinačka*
11. *piesok*
12. *piesočnatá zem*
13. *žabec*
14. *grunt*
15. *štuk*
16. *štukovatá zem*
17. *mûl*

České názvy z r. 1899

- 2 *půda*
- 3 *jakost půdy*
- 2 *těžká půda*
- 2 *lehká půda*
- 2 *klihovitá půda*
- 1 *humus*
- 1 *prst*
- 2 *hlína*
- 3 *hlinitá půda*
- 3 *hlínatka*
- 2 *písek*
- 3 *písková půda*
- 4 *křemen*
- 4 *žula*
- 2 *štěrk*
- 3 *štěrkovitá půda*
- 4 —

18. *rašelina*
 19. *rašelinatá pôda*
 20. *borina*
 21. *borová pôda*
 22. *vápenistá pôda*

Slovenské názvy z r. 1962

1. *pôda*
 2. *akosť pôdy*
 3. *tlažká pôda*
 4. *lahká pôda*
 5. *lepkavá pôda*
 6. *humus*
 7. *prst*
 8. *hlina*
 9. *hlinitá pôda*
 10. *hlinačka*
 11. *piesok*
 12. *piesočnatá pôda*
 13. *kremeň*
 14. *žula*
 15. *štrok*
 16. *štukovitá pôda*
 17. *mûl*
 18. *rašelina*
 19. *rašelinatá pôda*
 20. —
 21. —
 22. *vápenitá pôda*

- 1 *rašelina*
 1 *rašelinatá pôda*
 4 —
 4 —
 3 *vápenitá pôda*

České názvy z r. 1960

- 2 *půda*
 2 *jakost půdy*
 2 *těžká půda*
 2 *lehká půda*
 1 *lepkavá půda*
 1 *humus*
 1 *prst*
 2 *hlína*
 1 *hlinitá půda*
 3 *hlínatka*
 2 *písek*
 3 *písčitá půda*
 2 *křemen*
 1 *žula*
 2 *štěrk*
 2 *štukovitá půda*
 4 *písčitý kal*
 1 *rašelina*
 3 *rašelinová půda*
 — —
 — —
 1 *vápenitá půda*

Nepřihlížíme-li k rozdílnostem vznikajícím použitím slova *pôda* nebo *zem* ve dvouslovních názvech, shledáváme, že v období kolem r. 1900 byly z 20 názvů 4 zcela shodné, 7 s rozdílem hláskovým, 6 s rozdílem slovotvorným a 5 názvů zcela rozdílných. Období kolem r. 1960 však projevuje jasnou tendenci ke sbližení: zcela shodných je 7, s hláskovým rozdílem 9, 3 s rozdílem slovotvorným a pouze jeden zcela odlišný (*mûl* — *písčitý kal*); dva zcela odlišné slovenské názvy *borina* a *borová pôda* vymizely v poslední době z odborného názvosloví a byly zcela nahrazeny už dříve běžně existující *rašelinou* a *rašelinou pôdou*. Mezi názvy, které mají při stejném nebo podobném znění různý význam, je možno počítat ze

staršího slovenského názvosloví výrazy *žabec*, *grunt*, *borina* a *borová pôda*. Slovem *borka* se v češtině sice též označuje rašelinová cihla, ale přesto by uvedené názvy (naštěstí už neužívané) mohly vést k nedorozumění, a to možná dnes i u slovenských čtenářů, neboť se zdá, že jde vesměs o výrazy už hodně zastaralé. V dnešní době snad ještě zůstává takovým výrazem *múl*; nezdá se však, že by si v příslušném kontextu mohl český čtenář splést tento název se zdomácnělým slovem (v češtině i slovenštině) *mul* (gáza).

Na několika uvedených pokusných sondách je patrné, že názvoslovné rozdíly mezi spisovnou češtinou a slovenštinou nejsou velké, zvláště když uvážíme, že jde o obor, jehož názvosloví se opírá z velké části o lidové zemědělské výrazy, které se krajově značně odlišují i při srovnání českých (nebo slovenských) nářečí mezi sebou. Zcela rozdílných názvů byla vždy téměř čtvrtina, ale většinou jde o takové případky, které v kontextu nemohou způsobovat nedorozumění (*zberač* — *sklízeč*, *rozhadzovadlo* — *rozmetadlo* ap.), protože svým do-slovním významem (motivací) naznačují, oč jde.

Při srovnání staršího období s mladším nebo klasického úseku s moderním se ukázala v prvním případě spíše tendence sbližování slovní zásoby obou jazyků, v druhém nevelké odchylkování. Ovšem uvedené sondy nemohou dávat přesný obraz, jsou pouze ukázkou metody. K přesnému obrazu by bylo třeba použít materiálu v daleko širším rozsahu a při zjišťování skutečného vlivu rozdílnosti názvů na vzájemné dorozumění by patrně bylo nutno rozlišovat u jednotlivých názvů též jejich frekvenci. Frekventovanější názvy by bylo třeba zkoumat odděleně od méně frekventovaných nejspíše snad v několika odstupňovaných skupinách. To by ovšem byl úkola mnohem náročnější, než jaký představuje tento pokusný náčrt.

V závěru nutno ještě zdůraznit, že srovnáním zemědělského názvosloví českého a slovenského, i kdyby bylo úplné, není možno získat reprezentativní obraz rozdílů mezi odborným názvoslovím obou jazyků, protože zemědělské názvosloví v sobě zahrnuje mnoho názvů místních, jež přešly do spisovného jazyka. Kdybychom srovnali jednotlivá nářečí, ať česká nebo slovenská, ukázaly by se patrně rozdílnosti mezi zemědělskými názvy v různých krajích přinejmenším stejně jako mezi spisovnou češtinou a slovenštinou.

Jako ukázkou (ovšem opět nikoliv reprezentativní) zde uvedeme srovnání dvaceti názvů polních rostlin a plevelů v hanáckém nářečí, ve spisovné slovenštině a ve spisovné češtině.

Jako pramene hanáckých názvů bylo použito rukopisných slovníků Vlad. Šimka z Holešova a Stanislava Boxana ze Zábřeha, sestavených v r. 1948 a 1949.

Názvy některých polních rostlin a plevelů

V hanáckém nářečí (index ke sloven- štině)	Ve slovenštině (index k češtině)	V češtině (index k han. nářečí)
1. čaganka 2	čakanka 2	čekanka 2
2. hořčica 2	horčica 2	hořčice 2
3. charba 4	nevädza, sinokvet 4	chrpa 2
4. iskerka 2	iskierka, stokráška 4	sedmikráska 4
5. jazéček 4	skorocel 3	jitrocel 4
6. kamilka 4	harmanček, rumanček 4	heřmánek 4
7. kohótek 4	vlčí mak 2	vlčí mák 4
8. kókol 2	kúkol 2	koukol 2
9. kopr 2	kópor 2	kopr 1
10. májíček, pomprlik 4	púpava 4	pampeliška 4
11. ohnica 1	ohnica 2	ohnice 2
12. ovsíha 1	ovsiha 4	divoký oves 4
13. péř 2	pýr 1	pýr 2
14. pchál, pcháč 4	bodliak 2	bodlák 4
15. přeslečka, přaslička 2	praslička 2	přeslička 2
16. smotlacha, chamcha 4	burina 4	plevel 4
17. sóchotka 4	vres 2	vřes 4
18. šťavlik, ščif 3	štiav, štvavík 3	šťovík 3
19. talér 4	margaréta 4	kopretina 4
20. vopava 4	krasovlas 4	pupava 2

Mezi spisovnou slovenštinou a hanáckým nářečím zde zjištujeme tyto rozdílnosti: polovina názvů je zcela rozdílných, třetina má rozdíly hláskové, jeden rozdíl je povahy slovotvorné (ščif, šťavlik — štiav, štvavík) a jenom dva se zcela shodují (ohnica, ovsíha). Srovnání hanáckého nářečí se spisovnou češtinou dává obraz téměř stejný: polovina je zcela rozdílná, třetina má hláskové odchylky, jeden je slovotvorného rázu

(*šťavlik* — *šťovík*); zcela shodný název je jen jeden (*kopr*).

Ani srovnání mezi oběma spisovnými jazyky se příliš od obou předchozích neodchyluje: 40 % názvů je zcela rozdílných, 45 % má jen hláskové odchylky, dva jsou povahy spíše slo-votvorné (*skorocel* — *jitrocel*, *štiav* — *šťovík*) a jeden je zcela shodný (*pýr*).

*

Rozšíření oborů a materiálové prohloubení při srovnávání slovenského a českého odborného názvosloví by patrně přineslo trochu jiné výsledky, než které naznačila uvedená sonda. Ale pak teprve by bylo možno určit blíže, na čem je založena blízkost a vzájemná srozumitelnost obou jazyků, jaký je její vývoj a jakými zákonitostmi se řídí. Jistě by se tím přispělo i k řešení otázky, zda základ vzájemné srozumitelnosti spočívá spíše v historické blízkosti nebo více v pozdějším vzájemném kulturním vlivu dvou slovanských jazyků. Získala by se tak jistá opora pro uvědomělé řízení jazykové kultury češtiny a slovenštiny, které by sloužilo kulturnímu i hospodářskému prospěchu obou národů.

6 O PŘEKLÁDÁNÍ NÁZVŮ SPECIFICKY CIZÍCH REALIÍ

Alexej Vlk

Na prvních stránkách Velkého rusko-českého slovníku jsou uvedeny zásady jeho zpracování. V kapitole Návod k užívání slovníku ve 14. odstavci se kromě jiného uvádí: „Nebylo-li možno přeložit určité slovo — takových příkladů bylo ovšem jen málo — použili jsme opisu.“ Obtíže při vyhledávání českých ekvivalentů se zpravidla vyskytují u cizích slov, která pojmenovávají různé předměty a jevy hmotné a duchovní kultury jiného národa, jež jsou vlastní jen tomuto národu. V podobných případech je sice možno se omezit na pouhý překlad opisem, ale tím bychom mohli uspokojit jen čtenáře cizí literatury, nikoli překladatele; proto je žádoucí, aby takových případů bylo skutečně málo. V některých případech zpracovatelé slovníku jsou nuceni sáhnout i po cizím slovu a připojit k němu stručnou vysvětlivku, o čem jde. Také ve Velkém rusko-českém slovníku najdeme slova přejatá z ruština a nepřeložená,

poněvadž pojmenovávají věci specificky ruské, např.: *былина* — *bylina* (ruská epická bohatýrská národní píseň) apod. Z ruštiny přejatá slova (*борьба*, *бурка*, *булак*, *былина*, *человек* aj.) uvádí také Příruční slovník jazyka českého.

Vyskytují se však slova, která pojmenovávají různé předměty a jevy hmotné a duchovní kultury jiného národa, které sice mají nebo měly obdobu v životě vlastního národa, i když poněkud odlišnou, avšak těchto slov se dnes užívá již zřídka, případně pojmový obsah těchto slov se během doby měnil (viz *тракт*), a pro něž vyhledávaní českých ekvivalentů činí obtíže. Někdy je tomu tak proto, že vhodné české názvy pro tyto věci upadly již v zapomenutí (viz *поштова silnice*). U takových slov si nelze zpravidla učinit správnou představu o věci, kterou pojmenovávají, z pouhého pojmenování, případně ani ne z definice výkladových slovníků. Definice výkladových slovníků nebývají a také nemohou být vždy dost obšírné a jasné a taková slova vyvolávají pak snadno místní asociace, snadno se přenášejí skutečnosti z vlastního prostředí do cizího nebo naopak, a to pak vede k chybným nebo nepřesným překladům (viz *дранка* = *шинь*). Definice výkladových slovníků je sice možno v slovníkářské práci doplnit vhodnou excerptí (viz *шлях*), ale tomu nemusí vždy tak být. Jde-li o odborný název, není vždy spolehnutí ani na odborný překladový slovník (viz *дранка*).

V pojednáních o překládání krásné literatury se mnohdy zdůrazňuje, že kromě talentu a znalosti cizích jazyků je nutné, aby překladatel znal život, kulturu, zvyky, obyčeje a společenské zřízení toho národa, z jehož jazyka překládá. Toto hledisko do jisté míry platí také pro sestavitele dvoujazyčných překladových slovníků. Vyskytnou-li se slova takového druhu, jak o nich byla zmínka, je pak třeba o věcech, které pojmenovávají, provést některá bádání povahy dějepisné, zeměpisné a národopisné. Shledáme-li, že vše nebo jev, které pojmenovává některé slovo cizího jazyka, mají nějakou obdobu v životě vlastního národa, třebaže někdy trochu odlišnou, je pak možný a nutný překlad prostředky vlastního jazyka. K tomuto všeobecnému úvodu připojují několik příkladů ruských slov, která se v našich slovnících překládala nebo dosud ještě překládají chybně nebo ne vždy dost přesně.

I. *Тракт*. Slovo *тракт* jako název pro dálkové široké cesty se objevuje v ruštině po zřízení pravidelného poštovního spojení v Rusku koncem 17. a začátkem 18. století místo dřívějšího spojení *ямская гоньба*.¹

¹ Брокгауз-Ефрон, Энциклопедический словарь, Том XXIV, Книга 48, стр. 800—01.

V etymologickém slovníku ruského jazyka² se uvádí, že slovo тракт bylo převzato z polštiny, do níž přešlo opět prostřednictvím němčiny z latiny (*tractus*). Česty nazývané trakty se zřizovaly v Rusku kvůli poštovnímu spojení se sousedními státy a s důležitými středisky vlastní země; byly mnohem širší a lépe upraveny než původní cesty, jež sloužily podobným účelům (ямские дороги).

V polském naučném slovníku z r. 1930 ve statí pojednávající o cestách³ se uvádí, že Kateřina II. ihned po prvním dělení Polska nařídila, aby se v připojených krajích zřídily pokud možno v přímém směru „trakty pocztowe, szierokie, rowami okopane i czterema rzadami bržoz obsadzone“. Uvedený stručný popis svědčí o tom, že se jednalo o zřízení dálkových cest bez vozovky zpevněné štětem a štěrkem. Se stavbou silnic se v Rusku začalo o něco později (1817), a to v malém měřítku. Jedním z opatření, které mělo uspíšit výstavbu silnic v Rusku, byl zákon z r. 1833, ve kterém byla povšechně stanovena síť důležitějších silničních spojů a pravidla zřizování a udržování silnic.⁴ Ve zmíněných pravidlech se uvádělo: „Все большие тракты должны быть снабжены шоссе не весьма широким и легких профилей... ; в тех же местах, где нет удобства к построению шоссе, не делать земляных насыпей, а в стенах, где нет материалов оставлять дороги в натуральном виде...“ V pravidlech se zároveň doporučovalo provádět tyto úpravy postupně podle toho, jak budou k dispozici volné peněžní prostředky.

Podle ruské encyklopédie z konce XIX. století⁵ bylo všech dálkových cest nazývaných поочные тракты v evropském Rusku v r. 1887 111 999 verst, z toho 7,808 verst (8,323 km) se štěrkovanou nebo dlážděnou vozovkou. Růzvoj výstavby silnic v Rusku pokročil teprve za sovětské vlády v letech třicátých a padesátých, takže celková délka všech automobilových silnic v SSSR dosáhla r. 1955 207 000 km.⁶ Přitom ovšem se silnice mnohdy zřizovaly z různých důvodů v nových směrech a lekterý trakt zůstal v původním stavu.

² Щанский-Иванов-Шанская, *Краткий этимологический словарь русского языка*, 1961.

³ *Encyklopedia powszechna*, Tom III, Warszawa 1930.

⁴ А. С. Кудрявцев, *Очерки истории дорожного строительства СССР*, Дориздат 1951, str. 148—49.

⁵ Брокгауз—Ефрон, *Энциклопедический словарь*, Том XI, Книга 21.

⁶ Большая советская энциклопедия, Том 48.

S objevením se nových dopravních prostředků a s rozvojem výstavby silnic stává se nutným rozlišovat dálkové cesty se zpevněnou vozovkou a s vozovkou nezpevněnou. V odborných pojednáních se objevují názvy гужевой тракт a автомобильный тракт. Ve Velké sovětské encyklopedii ve stati „шоссейные дороги“ se vypočítávají nově zřízené nebo nově upravené dálkové silnice, například: „Чуйский тракт на Алтае... строился как гужевой тракт 1903—1913. Реконструирован под автомобильное движение 1932—36“.⁷

Poštové trakty se původně zřizovaly jako dálkové široké cesty, ale později se postupně přebudovávaly na silnice. S rozvojem automobilismu trakty upravené pro automobilovou dopravu se začaly nazývat автомобильные тракты a také výkladové slovníky ruského jazyka z poslední doby⁸ v heslovém odstavci тракт uvádějí již ustálené sousloví автомобильный тракт. V odborných pojednáních o poštovních spojích⁹ se užívá odborných názvů автомобильный почтовый тракт, гужевой почтовый тракт.

Pojmový obsah slova тракт jako názvu určitého druhu komunikace se tedy během doby měnil a ve stručné definici výkladových slovníků není pak snadné tyto změny zachytit. Výkladový slovník ruského jazyka za redakce D. N. Ušaková¹⁰ při výkladu slovíčka тракт jako první jeho význam uvádí: „Большая проезжая дорога. Почтовый тракт (дорога с почтово-пассажирским сообщением)“. Ve Velkém rusko-českém slovníku je slovo тракт ve shodě s uvedenou definicí přeloženo: „cesta, silnice hlavní“. Po uvedení příkladů užití heslového slova ve větě následuje ustálené sousloví почтовý тракт s poznámkou hist. a jako český ekivalent se uvádí поштovní silnice. Pokud jde o odborný český název поштovní silnice, je třeba poznamenat, že tohoto názvu se úžívalo u nás za starých dob a že pojmově se přibližně kryje s ruským odborným názvem почтовый тракт. Dr. V. Ertl např. ve svém článku *Kotčí vůz* (Naše řeč IX, 5) uvádí: „Kotčí vozy v 16. stol. jezdily pravidelně i na поштovníх silnicích českých...“ Tehdejší silnice se ovšem nepodobaly dnešním — byly to ujezděné a jen v těžce sjízdných místech udržované cesty.¹¹ Překlad slova тракт ve Velkém rusko-českém slovníku byl by tedy celkem správný; důle-

⁷ Tamtéž

⁸ Словарь русского языка, Том IV, АН СССР 1961.

⁹ Большая советская энциклопедия. Том 34, стр. 328.

¹⁰ Толковый словарь русского языка под редакцией Н. Душакова, Том 4.

¹¹ Fr. Roubík, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, 1938.

žité přitom je, že historický odborný název s příslušným českým ekvivalentem je uveden odděleně.

Avšak u uživatele slovníku může vždy vzniknout pochybnost, který z uvedených dvou českých ekvivalentů — *cesta*, *silnice* — v tom nebo onom případě je vhodný, a proto se vnukuje otázka, zda by nebolo možno uvedený překlad upřesnit. Cesty nazývané trakty se zpravidla zřizovaly jako široké vozové cesty mezi vzdálenými důležitými středisky země, případně navazovaly na podobné cesty v sousedních zemích. Tepřve později se postupně upravovaly jako silnice, a to ne vždy v celé délce. Bylo by proto žádoucí tuto skutečnost připomenout a v závorce za českým ekvivalentem uvést: (původně dálková široká cesta mohla být později, a to již v XIX. stol. upravena jako silnice). Poznámka v závorce by připomněla uživateli slovníku, že při volbě českého ekvivalentu pro slovo trakt je třeba vzít v úvahu, z které doby pochází pramen, v němž bylo slovo užito.

Pojmový obsah slova trakt se tedy během doby měnil, a proto se jednoznačný překlad tohoto slova — *hlavní silnice* — jak tomu je v našich rusko-českých slovnících (Školní rusko-český slovník, Rusko-český zemědělský slovník), nemůže považovat za vyhovující.

II. Шлях. Slovo шлях je starý název pro dálkové cesty v jižní části evropského Ruska za starých dob. Slovo шлях podle již citovaného etymologického slovníku ruského jazyka přešlo do ruštiny prostřednictvím ukrajinsko-běloruským z polštiny nejpozději v XVII. století a pochází od německého slova *Schlag* — úder. V dobách tatarské nadvlády na jihu Ruska se tyto cesty nazývaly сакма = *stopa, stopa kola*.

Ve výkladovém slovníku ruského jazyka za redakce N. D. Ušakova se pro slovo шлях uvádí velmi stručná definice: „Дорога, путь“; velmi stručné je heslo шлях také ve Velké sovětské encyklopedii: „Наезженная дорога“ a k této definici jako vysvětlivka se připojuje slovo тракт. Mnohem podrobněji se o cestách nazývaných шляхи pojednává ve starší ruské encyklopedii z konce XIX. století,¹² kde se uvádí, že za starých dob tyto cesty hrály důležitou úlohu v ohledu politickém, vojenském a obchodním. Svědčí o tom již ta okolnost, že mívaly svá zvláštní pojmenování, např. hlavní cesta vedoucí od Krymského poloostrova směrem severním k Moskevskému státu se nazývala Муравский шлях.¹³ Přes území zá-

¹² Брокгауз—Ефрон, Энциклопедический словарь, Том. XXXIX, книга 78.

¹³ А. С. Кудрявцев, Очерки истории дорожного строительства в СССР, стр. 88.

padní části Ukrajiny ovládané za starých dob Poláky od pobřeží Černého moře směrem severozápadním vedly podobné cesty, jež byly známy pod společným názvem szlaki tatarskie.¹⁴

Slovo *шлях* se v některých našich rusko-českých slovnících (Školní rusko-český slovník, Rusko-český stavební slovník) překládá jako *silnice*, i když to nijak nevyplývá z definice výkladových slovníků ruského jazyka. Ve Velkém rusko-českém slovníku se pro slovo *шлях* jako český ekvivalent důsledně uvádí slovo *cesta*. V heslovém odstavci uvedený překlad užití slova *шлях* „Въезжайте в Диканьку не по старому шляху, а по шоссе“ vhodně doplňuje stručnou definici výkladového slovníku, poněvadž z této věty je zřejmé, že jde o dvě odlišné komunikace a že *шлях* není silnice.

Je třeba ještě připomenout, že s ohledem na velkou rozlohu a odlišné přírodní podmínky není silniční síť v Sovětském svazu dosud tak hustá jako u nás. K této okolnosti je třeba přihlédnout, uvádějí-li se v česko-ruských slovnících takové odborné české názvy, jako je *okresní silnice, obecní silnice*. Překlad terminologického sousloví *окресній silnica* např. v Česko-ruském technickém slovníku (SNTL, 1960) jako *районная дорога* není dost přesný a vyžaduje doplnění: *районная дорога с каменной одеждой*.

V závěru je třeba ještě poznamenat: slovo *тракт* objevuje se také v nových souvislostech v odborných pojednáních současné doby, a tak si zachovává dálé místo ve slovníku živého ruského jazyka. Slovo *шлях* nemá již takové uplatnění v ruštine jako slovo *тракт* a je opatřováno ve výkladových slovnících ruského jazyka hodnotící poznámkou *старинное, областное*.

III. Драница, дранка, дрань. Tato slova jsou názvy pro stejný druh stavebního materiálu ze dřeva — jsou to tedy synonyma a přitom podstatná jména hromadná.

Ve výkladovém slovníku ruského jazyka je pro slovo *дранка* uvedena tato definice: „Тонкие, узенькие дощечки, употребляемые для покрытия кровель и для обрешотки стен под штукатурку“. V našich rusko-českých slovnících (Velký rusko-český slovník, Rusko-český zemědělský slovník) se pro slovo *дранка* jako český ekvivalent uvádějí slova *šíndel* a *стипанé лаšky*. Zpracovatelé hesla v tomto případě došli k závěru, že jde-li o tenká úzká prkénka užívaná jako krytina, že to pak musí být *šíndel*, aniž zkoumali, zda to v jiných zemích nemůže být poněkud odlišný krytinový materiál ze dřeva. Jako druhý překladový ekvivalent ve

¹⁴ *Slownik języka polskiego*. Tom VI., 631.

¹⁵ *Техническая энциклопедия*, Москва 1929, str. 158.

shodě s druhou částí definice se ve zmíněných rusko-českých slovnících uvádí název *štípané latky pod omítku*. Přibližně ke stejným omylům dochází v Rusko-českém stavebním slovníku.

Stavební materiál označovaný slovy драница, дранка, дрань (hovorově též драньё) jsou tenká prkénka získávaná štípaním borových nebo jedlových štěpin. Tato štípaná prkénka podle druhu a užití bývají různé délky, tloušťky a šířky. Užívá se jich buď jako krytiny, nebo pod omítku, popřípadě ke zhotovování různých výrobků.¹⁵ Podobný druh stavebního materiálu byl znám v dřívějších dobách též u nás, a to pod názvem dračky. V Technickém slovníku naučném pod tímto heslem najdeme: „Dračka čili louč je štípané prkénko 28 až 31 cm dlouhé, 5 až 8 cm široké, 3 až 6 mm tlusté. Dračky se podkládají při jednoduché taškové krytině pod styčné spáry tašek.“¹⁶ (viz též Slovník spisovného jazyka českého.) Bylo by proto možno ruská slova драница, дранка, дрань překládat jako *dračky*, i když tento stavební materiál měl v SSSR poněkud odlišné užití než u nás a také tam byl více rozšířen.

V ruských naučných slovnících se rozeznávají tři druhy дранки:

1. кровельная дранка, 2. поделочная (издельная) дранка, 3. штукатурная дранка.

Sousloví кровельная дранка je název pro štípaná prkénka 4—6 mm tlustá, 9—13 cm široká, užívaná v některých lesnatých krajích SSSR jako krytiny, při čemž se tato prkénka čili dračky kladly ve 3 až 5 vrstvách. Překládat sousloví кровельная дранка jako *šindel* je chybné, poněvadž šindel je odlišný druh krytiny ze dřeva, pro nějž je v ruštině název гонт. (Každý kus šindele má totiž jednu hrancu seříznutou do klínu, a druhá široká hrana je opatřena drázkou.) Bylo by proto vhodné ruský termín кровельная дранка překládat jako *krytinové dračky*.

Sousloví поделочная (издельная) дранка je název pro tenká štípaná prkénka různé délky, tloušťky a šířky (i přes 30 cm), používaná ke zhotovování pletených krabíc, lubů sít apod., je pak možno sousloví поделочная дранка překládat jako *lub*. Ve slovníku spisovného jazyka českého najdeme, že lub je „tenké štípané dřevo (pruh nebo deska) užívané při výrobě sít, hudebních nástrojů, nábytku apod.“ Překládat sousloví поделочная дранка jako *užitkový šindel* je velký omyl a správný překlad by měl být *užitkové dračky; lub*.

Pod názvem штукатурная дранка se rozumí štípané latky 3—4 mm tlusté, 2—2,5 cm široké — užívá se jich pod omítku

¹⁵ Teyssler—Kotyška, *Technický slovník naučný*, Díl III, Praha 1928, str. 874.

u dřevěných staveb. Materiál pojmenovaný souslovím штукатурная дранка se sice podobá tenkým štípaným laťkám, avšak pro laťku je v ruštině název планка, планочка, a proto by bylo vhodnější sousloví штукатурная дранка překládat jako *dračky pod omítkou*.

Přídavná jména драницы, драночныи překládaná jako *laťkový, побíjený laťkami, loučový, šindelový* je pak tudíž třeba překládat: *dračkový, z draček; lubový*.

K tomu je třeba ještě poznamenat, že ruská slova драница, дранка, дрань a česká slova *dračka, dračky* jsou si blízká nejen významově, ale také etymologicky.

Slova *dranica, dranka* se uyádějí tež ve výkladových slovnících polského jazyka¹⁷ jako pojmenování stavebního materiálu ze dřeva se stejným užitím jako má драница, дранка.

Uvedené příklady svědčí o tom, že vyhledávání českých ekvivalentů pro některá cizí slova je velmi obtížné. Proto i v době zpracovaných slovnících se mohou vždy najít slova nebo výrazy, jejichž překlady vyžadují upřesnění.

NÁZEV A POJEM KERAMIKA

Rudolf Bárta

Název *keramika* je prý příbuzný se sanskrtským výrazem pro pálení:¹ ve starém Řecku *keramos* znamenalo roh, nádobu na pití i pálenou látku a hrnčířské předměstí Athen slulo *Kerameikos*, tj. středisko hrnčířů. U nás i v jiných evropských zemích se označení *keramika*, vžité pro výrobky z pálené hlíny, rozšířilo i na předměty z jiných surovin příbuzného složení a vlastností i na příslušné výrobní obory. Americká keramická společnost však rozumí od r. 1920 keramikou ještě i sklářství, maltovinářství, smaltéřství a obory používající keramické, sklářské nebo maltovinářské technologie.² U nás se všechna

¹⁷ *Slownik języka polskiego*, Tom drugi, Warszawa 1960.

¹ J. Matějka, Keramika, *Technický slovník naučný*, Teyssler-Kotyška, VI, 1931, 491.

² A. E. Dodd, *Dictionary of Ceramics*, London 1964, 53.

tato odvětví souborně označují jako silikáty, popř. s dodatkem „a látky příbuzné“,³ přičemž nejde jen o umělé křemičitany, a příbuznost často není dána složením, nýbrž technologií výroby.

Avšak tato vymezení dnes nepostačují. Postupně totiž přibývají stále nové látky jak stavební, tak zejména technické. Dávno nejde jen o cihlu nebo hrnčířský výrobek, nýbrž také např. o látky elektricky izolační, o keramiku vysokofrekvenční, feroelektrickou, feromagnetickou i piezoelektrickou, látky pro radar i atomistiku, polovodiče, skleněná i jiná anorganická vlákna, lamináty vločkové, vláknové i vrstevnaté, tavené a rekrytalované horniny, sklo optické, pěnové aj.⁴

Do oboru keramiky v užším smyslu nepatří jen látky silikátové, nýbrž i látky jiného složení, zpracovávané keramickou technologií. Např. se sem řadí slinutý korund, jenž představuje jednu z nejvýznamnějších novodobých technických látek, důležitou pro zapalovací svíčky výbušných motorů, řezací a obráběcí plátky, kuličky do výměníků tepla i na nosiče katalyzátorů aj. Právě tak sem patří kysličníková (oxidová) a jiná jednosložková keramika a na ni navazující kermety, tj. látky kysličníkové, karbidové, nitridové, boridové, silicidové apod. v souvislé fázi, vázané kovem, významné pro velmi těžká namáhání, jako u lopatek vysokoteplotních turbin, spalovacích komor ultrasonických letadel i raket aj. Jiným příkladem je karbon — novodobá technická látka, v podstatě uhlík, odolávající vysokým žárům a chemickému působení, ovšem v neoxidujícím prostředí, důležitá zejména pro elektrody i hutnictví. Dále karbid křemíku (známé karborundum), prášková metalurgie, nověji keramika fluoridová, uraničitá aj.

V posledních letech se zpřesněním pojmu „keramika“ obírali odborníci v různých zemích, nejdůkladněji snad v Německu. Tak ve slovníku Německé keramické společnosti z r. 1954⁵ se nazývají keramikou „nekovové výrobky, které tepelným zpracováním nabýly vlastností pro ní příznačných“. Dne 6. 10. 1961 se konala v Kolíně n. Rýnem společná schůze výboru pro ke-

³ R. Bárta, *Keramika*, sv. I. Cihlářství, Praha 1961, 7.

⁴ R. Bárta, *Chemie a technologie silikátů*, v knize Weigner-Bárta-Koritta, *Průmysl anorganickochemický, silikátový a metalurgie*, SNTL, Praha 1960, 115.

⁵ W. Stegmaier, *Keramisches Fachwörterbuch* (Ceramic Glossary), nákl. D. Ker. Ges. 1954, 47.

ramické technické látky pro stavbu reaktorů Německé keramické společnosti s výborem pro práškovou metalurgii, 8. 9. 1962 konference též společnosti s výborem pro reaktorové kovy Německé společnosti pro nauku o kovech a 13.—14. 9. 1963 ve Wiesbadenu symposium Německé keramické společnosti o keramických technických látkách pro vysoké teploty a tlaky.⁶ Na těchto poradách se postupně zpřesňoval novodobý pojem „keramiky“ a dospělo se k definici, že jde o „anorganické nekovové látky k vodě značně odolné (min. 30 %) a o jejich směsi i výrobky, které byly nebo teprve budou při použití zahřívány na dostatečně vysokou teplotu“.

U nás jednala Názvoslovna komise Čs. VTS pro průmysl silikátů o též tématice 15. 5. 1959 a tehdejší usnesení poněkud pozměnila 28. 5. 1965 a 25. 6. 1965, takže u nás je:

keramika

1. historický název pro výrobky z pálené hlíny aj. zemin;
2. polykrystalická látka s případným obsahem skelné složky, získaná z anorganických nekovových látek tvořících po zpracování, tvarování a vypálení souvislou fázi, a tím zpevněná na látku ve vodě neropustnou; též výrobky z ní, např. keramika cihlářská, žárovzdorná, bělnina, kamenina, porcelán, keramika kysličníková, karbidová, fluoridová, uraničitá, také grafitová (kov v nich není souvislou fází), kermety aj.; odlévaná a rekrytalovaná keramika, jako corhart, v tomto smyslu vlastní keramikou není a patří ke sklokeramice (vt);
3. látky a výrobky podle 2., které jsou žárem zpevněny teprve při prvném použití; např. sklářské pánve, výdusky, žárobedon aj.
4. obory podle 1. až 3.

sklokeramika, vitrokeramika

1. keramické látky i výrobky zhotovené sklářskou technikou, zejména rekrytalizací skla, např. amer. pyroceram a jemu obdobný náš kryston, tavené a rekrytalované horniny, žárovzdorné výrobky corhart apod.;
2. sklářské látky a výrobky, zhotovené keramickou techni-

⁶ Berichte der D. Ker. Ges. 41 (2) 41 (1964).

kou, tj. lisováním z prášku a slinováním, např. skleněná mozaika, mikroporézní sklo aj.;
3. obory podle 1. a 2.

silikáty, keramika v širším smyslu

1. souborné označení pro látky a výrobky sklářské, vlastní keramiky (tj. v užším smyslu), maltovin, smaltů apod. i výrobky vyráběné podobnou technologií;
2. obory podle 1.

FAJÁNS A MAJOLIKA

Rudolf Bártá

Fajáns (slov. *fajansa*) byl původně francouzský název pro bělninu, tj. druh keramiky o póravitém, čistě bílém nebo nažloutlému střepu s neprůhlednou, krásně lesklou olovnatocíničitou glazurou, nejčastěji bílou. Zpočátku se vyráběla jako napodobenina drahého východoasijského porcelánu, obdobně jako později v Delftech v Nizozemí. Ještě v pozdější době se často u neodborníků nečinil rozdíl mezi fajánsí a majolikou, jak se nejprve nazývaly všechny a zejména pestře glazované výrobky, dovrážené do křesťanské Evropy prostřednictvím ostrova Majorky ovládaného Araby. Koncem minulého století se v Evropě včetně Ruska i v Americe ustálil termín *fajáns* jako souborné označení všech neslinutých výrobků s bílým střepem, tedy i glazovaných obkládaček, jemné keramiky zhotovené po způsobu Wedgwooda od konce 18. stol., původně jen nádobové a ozdobné a od konce min. století také tehdejší neslinuté zdravotnické keramiky, která se dnes již ovšem vyrábí slinutá. Němci rozeznávali mezi Steingut s jemným, bílým nebo i bělavým nehutným střepem a Steinzeug, kameninou se střepem hutným.

Roku 1909 začal na České vysoké škole technické v Praze přednášet prof. dr. inž. Josef Burian poprvé sklářství a keramiku jako samostatný předmět, počínají se zvolna vydávat i české časopisy a spisy této oborů a tím se objevuje potřeba českého i slovenského názvosloví. Technikové zpočátku překládali Steingut jako *fajáns*, ač to nebylo zcela přiléhavé. Tomu však byla věnována pozornost teprve v první republice,

když Francie a některé jiné země uvalily na dovoz našeho rozvíjejícího se průmyslu glazovaných obkládaček, vysoká, zřejmě ochranná cla. Je jasné, že mezi uměleckou italskou ozdobnou fajánsí a hromadnou strojní výrobou stavebních obkládaček je velký rozdíl, a proto jsme opravili překlad slova Steingut jako *pórovina*, obecně výrobek s pórovitým střepem, není-li jinak udáno, nasákovosti nad 5 % podle váhy. Názvoslovná komise VTS — sekce silikáty opravila pak po druhé světové válce české pojmenování Steingutu na vhodnější označení *bělnina* a pojem póroviny ponechala jako širší, kdy střep nemusí být bílý (též červená nebo šamotová cihla, hrnčina, kachlovina apod.).

Je třeba poznamenat, že muzejníci a někteří výtvarníci se neřídí názvoslovím techniků a německé Steingut překládají nesprávně jako *kamenina*, ač ta je něčím zcela jiným. Celkem jde jen o pojmovou nejasnost, říká-li se wedgwoodské keramice z počátku minulého století týnecká, vranovská nebo teplická kamenina, neboť technik dobrě ví, že tím muzejníci myslí bělninu. Avšak např. v Teplicích se v té době zhotovovala také skutečná kamenina a může tedy docházet i k záměně.

Dnes máme ve všech těchto názvoslovních věcech jasno dík průzkumu a usnesení názvoslovné komise Vědeckotechnické společnosti, sekce pro průmysl silikátů (VTS — sekce silikáty), ve které jsou zastoupeni všichni hlavní činitelé a která je ve spojení s ISO. Poněvadž dosud nevyšel komisí dlouhá léta chystaný Silikátový slovník terminologický a pojmový, uvádíme dále alespoň definice některých hlavních názvů:

pórovina, slov. pórovina

1. základní skupina pálených keramických výrobků s pórovitým střepem, tj. o minimální nasákovosti 5 % podle váhy (ČSN 72 4810 — 1958), pokud čs. normy jinak pro jednotlivé druhy nestanoví;
2. střepová hmota pórovinných výrobků;
3. dřívější název pro bělninu

bělnina, slov. bělnina

druh póroviny (vt) s jemným bílým nebo nažloutlým střepem; je-li glazována průsvitnou bezbarvou nebo mírně zakalenou glazurou, dodává výrobku barvu střep, ČSN 72 4930 — 1958; může být:

kaolinová, slov. *kaolinová* — obsahující jako hlavní účinnou složku suroviny kaolinit,

křemičitá, slov. *křemičitá* — franc. *cailloutage* (čti kejutáž), obsahující jako hlavní účinnou složkou suroviny křemen, *nádobová*, slov. *nádobová* — určená pro nádobové účely,

stavební, slov. *stavebná* — určená pro stavební účely,
tvrdá čili *živcová*, slov. *tvrdá* alebo *živcová* — něm. *Hartsteingut*,
franc. *fayence feldspathique*, angl. *feldspathis stoneware* — jejíž
střepové vlastnosti jsou dosaženy přísadou živce, např. 3–5 %;
je stálých vlastností a náleží mezi nejhodnotnější bělniny; vypa-
lovací teplota bývá 8–9 žároměrek,

vápenatá, měkká, slov. *vápenatá*, *mäkká* — něm. *Kalksteingut*, franc.
terre de pipe, angl. *pipeclay* — jejíž pevnosti bylo dosaženo
přísadou vápence nebo plavené křídy v množství např. 5–20 %;
je lehčí, vyvíjí dobře pinková barvitka i fialovou kobaltovou modř,
při správném sesazení směsi se dosáhne beztrhlinkového výrobku
při nižším výpalu přežahu (ž 5a, ž 6) než u tvrdé půroviny,

varná, slov. *varná* — varná keramika skupiny bělniny; její póry
jsou tak jemné, že neprosakuje; viz *earthenware*

earthenware (čti ertenvér)

druh anglické jemné keramiky, v Americe tzv. *pottery*, patřící do
skupiny jemné bělniny; průlinky jsou tak jemné, že neprosakuju a je
i slabě průsvitná; u nás se nevyrábí

fajáns, slov. *fajansa*

1. historická keramika bílého nebo nažloutlého neslinutého střepu
s olovnatocíničitou, nejčastěji bílou glazurou, zhotovovaná od 16.
stol. ve Faenze u Bologne, zprvu jako napodobenina porcelánu;
2. dnes keramický výrobek o bělavém neslinutém střepu s olovnato-
cíničitou glazurou, nověji i zirkoničitou apod.;
3. střepová hmota fajánsových výrobků

habánská fajáns, slov. *habánska fajansa*

jemná vápenatá půrovina světlého, někdy až temnějšího střepu s olo-
natocíničitou glazurou, zhotovovaná habány (vt); je zdobena většinou
malbou do glazury, teprve po vynalezení evropského porcelánu (poč.
18. stol.) se zdobila muflovými barvami na přežah

fajánsová mozaika, slov. *fajansová mozaika*

výtvarné nebo technické dílo (obraz, dekorativní výzdoba, obklad
apod.) z drobných fajánsových prvků upevněných tmelem na podklad;
u nás má taková mozaika zpravidla plochu 1–2 cm × 1–2 cm, v USA
nejvýše 6 palců a tloušťku 5/16–3/8 palců

majolika, slov. *majolika*

1. historický název maurských keramických výrobků dovážených přes
ostrov Majorku v Baleárách;
2. druh půroviny s jemným, různobarevným střepem glazovaným ba-
revnými glazurami, často bělnina s olovnatou glazurou (ČSN
72 4930 – 1958), např. zboží znojemské;
3. ozdobná keramika s barevnou neprůhlednou olovnatocíničitou gła-
zurou

DISKUSIA

POZNÁMKY K SLOVENSKÉMU NÁZVOSLOVIU HMYZU A K NÁVRHU SLOVENSKÝCH NÁZVOV CHROBÁKOV

354
5-21

Elemír Gogola

Úmerne s intenzitou publikáčnej činnosti slovenských autorov v oblasti entomológie vzrástá aj neprehladnosť v slovenských názvoch hmyzu. Používanie a vlastne aj tvorenie týchto názvov sa ponecháva v podstate na ľubovoľu autorov publikácií, prípadne jazykových redaktorov, lebo doteraz nie prostriedkov, ktoré by nutili dodržiavať určité názvoslovie. (Výnimkou sú azda len názvy motýľov, ktoré uverejnila Komisia pre zoologickú terminológiu pri SAV v časopise Slovenské odborné názvoslovie 6, 1958, 132—151.) Prirodzeným dôsledkom toho sú nie práve zriedkavé prípady, že pre ten istý druh hmyzu sa používa niekoľko slovenských názvov, ale aj naopak, že v rôznych publikáciách sa ten istý slovenský názov používa pre dva rôzne druhy hmyzu. Je pochopiteľné, že za takýchto okolností v názvoch hmyzu nemôže mať prehľad ani odborník, a preto ich radšej ani nepoužíva. To má za následok, že názvy sa nevžijú a po istom čase sa hľadajú a tvoria zas iné, „vhodnejšie“ pomenovania, čím sa zmätok ešte zväčšuje.

V súčasnosti sa tento stav výrazne prejavuje najmä pri názvoch chrobákov. Preto možno len vítať iniciatívu J. Madlena, ktorý vypracoval a uverejnil návrh slovenského názvoslovia chrobákov (pozri ČSTČ 4, 1965, 47—57). Ak sa má tento návrh všeobecne uznávať a používať, musí prejsť pripomienkami a diskusiou čo najväčšieho počtu zainteresovaných odborníkov. Inak zapadne a iba zväčší počet doteraz používaných názvov.

V našom príspevku chceme venovať pozornosť problematike vzájomnej podobnosti mien hmyzu a v súvislosti s tým podrobnejšie rozobrať a zdôvodniť účelnosť pomenovania viacerých rodov v čeladi spoločným národným názvom. Pretože pri iných skupinách hmyzu situácia v názvosloví nie je omnoho lepšia, považujeme za účelné, aby príspevok mal všeobecnejší charakter, hoci je motivovaný poznámkami k Madlenovmu návrhu názvoslovia chrobákov.

V každej oblasti, v ktorej sa vytvára veľký počet termínov, treba sa vyrovnať s problémom jednoznačnosti, presnosti, sys-

témovosti a významovej priezračnosti pomenovacích prostriedkov. V zoologickej, resp. entomologickej nomenklatúre je to osobitne dôležité. Pri tendencii pomenovať čo najväčší počet druhov sa dodržanie požiadaviek kladených na termín dostáva do rozporu s možnosťami slovnej zásoby, so slovotvornými i motivačnými možnosťami. Najmä preto sa v slovenskom názvosloví hmyzu vyskytujú podobne znejúce, takmer rovnaké alebo aj celkom rovnaké názvy a okrem toho sú niektoré z nich príliš umelé, vykonštruované. (V Madlenovom návrhu názvoslovia chrobákov sú to napríklad názvy *rôznochrbátnik*, *zlatojamkár*, *voľnokrok*; meno *bežec* sa uvádza pre rod *Ocypus* v čeľadi *Staphylinidae* i pre rod *Harpalus* v čeľadi *Carabidae*; meno rodu *Dytiscus* — *potápač* je známe aj u vtákov; podobné sú názvy *behúnik* — *bežec*, *húseničiar* — *húsenkár* ap.) Zainteresovaným odborníkom sú takéto prípady v názvosloví hmyzu iste natol'ko známe, že ich netreba dokazovať ďalšími konkrétnymi príkladmi. Prirodzene, že vzájomná podobnosť alebo dokonca totožnosť názvov rôznych živočíchov je tým menej únosná, čím bližšia je ich systematická príbuznosť. (Výnimkou sú rodové mená v tej istej čeľadi; o tom hovoríme podrobnejšie ďalej.)

Z rozboru príčin vzniku takýchto názvov vyplývajú aj možnosti ich odstránenia. Okrem využívania bohatstva jazyka, slovotvorných i motivačných prostriedkov chceme upozorniť aspoň na tieto možnosti:

1. Treba dôkladne uvážiť, pre ktoré druhy hmyzu je vzhľadom na výuku, popularizáciu a bežnú odbornú prácu prakticky únosné používať a tvoriť národné názvy. Nazdávame sa, že práve tu by bolo vhodné uplatňovať zásadu „menej je niekedy viac“. Ved' nemálo nových národných názvov sa nevžije len preto, že ich vlastne nikto nepoužíva, teda nepotrebuje. Prieberne vzdelaný občan sa s nositeľmi týchto mien nikdy nestretnie a v odborných kruhoch sa používajú názvy vedecké. (Zdôrazňujeme, že nemáme na mysli často sa vyskytujúce, viac-menej známe alebo hospodársky významné druhy.)

Znížením počtu pomenúvaných druhov sa zvyšuje možnosť výberu národného názvu a zároveň možno zvyšovať nároky na jednoznačnosť, priezračnosť i systémovosť termínu.

2. Národné názvy by sa mali vo väčšej miere tvoriť úpravou latinských názvov. Hoci sa v hovorovej reči odborníkov takéto názvy používajú, v literatúre (v oficiálnom názvosloví) sa vyskytujú dosť zriedkavo (pri chrobákoch napr. meno čeľade *skarabeusovité*).

3. Nazdávame sa, že pri tvorbe (úprave, zjednocovaní) národného názvoslovia hmyzu by bolo veľmi prospešné pridržiať sa zásady, aby čo najväčší počet rodov v rámci čeľade mal jeden spoločný slovenský názov. Touto otázkou sa treba — vzhl'adom na vážnu rozdielnosť názorov — zaoberať podrobnejšie.

Napríklad v Madlenovom návrhu názvoslovia chrobákov zreteľne vidieť snahu vytvoriť pre každý rod osobitný slovenský názov, ako je to v latinskom názvosloví. Účelnosť tejto snahy je v národnom názvosloví hmyzu dosť ľahko zdôvodniteľná. Naopak, sú dostatočné dôvody pre spoločný názov viacerých rodov v rámci čeľade:

a) Mnohé rody v taxonómii hmyzu sú si veľmi blízke a ich rozlišenie je potrebné len v špeciálnych vedeckých práciach. Niektoré rody však ani nie sú dostatočne vymedzené, preto ich rozlišenie bolo viac alebo menej neúčelné. Ak sa takto javí oprávnenosť existencie rodu z vedeckého hľadiska v latinskej nomenklatúre, je iste zbytočné vytvárať osobitný národný názov. Z návrhu slovenského názvoslovia chrobákov možno ako príklad uviesť rod *Adalia* Muls. (Coccinellidae), pre ktorý sa navrhuje názov *voškárka* (doteraz *lienka*). O tomto rode sa domnieva Balthasar (Klíč zvířeny ČSR II, Praha 1957), že bol celkom neodôvodnené oddelený od rodu *Coccinella* L. (slovenský názov *lienka*), že sotva má hodnotu podrodu alebo len druhovej skupiny. Nemožno teda zdôvodniť ani nutnosť osobitného slovenského názvu rodu. Bude preto správne používať pre obidva rody (*Adalia*, *Coccinella* a nazdávame sa, že aj pre ďalšie rody) spoločný slovenský názov *lienka*. Treba podotknúť, že navrhovaný názov *voškárka* je významovo priezračnejší a výstížnejší. Jeho nevýhodou je, že je umely, kým názov *lienka* žije v reči ľudu. Preto sa vlastne uprednostňuje, hoci o príslušnom živočíchovi nehovorí nič.

b) V súčasnosti sotva možno tvrdiť, že latinské názvoslovie hmyzu je už ustálené, že teraz používané názvy zodpovedajú zásade priority alebo iným medzinárodným pravidlám zoologickej nomenklatúry prijatým na XV. medzinárodnom zoologickom kongrese (Londýn, júl 1958). Naopak. V dôsledku nových poznatkov sme svedkami zmien latinských názvov v rôznych systematických rovinách (najmä rody, prípadne aj čeľade). Pri dodržiavaní zásady osobitného národného mena pre každý rod by teda bolo nutné pri každej zmene latinského názvu meniť alebo upravovať aj národný názov, čo by iste ne-

prispelo k stabilité názvoslovia a neprehľadnosť by sa zväčšovala, najmä keď vezmeme do úvahy nejednotnosť v používaní latinských rodových mien. Ako príklad vyberáme z návrhu názvoslovia chrobákov druh *Silpha thoracica* L. — *zdochlinár červenoštítny*. Správnejšie by azda mal byť tento druh zaradený do rodu *Oeceptoma* Sam. (tento rodový názov sa totiž tiež používa). Pri dodržaní zásady osobitnosti rodového národného mena by tento druh nemohol mať rodový názov *zdochlinár*, ktorý sa ako priliehavejší rezervuje pre rod *Silpha* L. Vzhľadom na morfológickú podobnosť i spôsob života týchto chrobákov iný názov by bol neúčelný a je teda správne ponechať pre obidva rody jeden názov. Je na uváženie, či k nim nepripojiť aj rod *Xylodrepa* Thoms. a bionomickú osobitosť príslušného druhu vyjadriť druhovým menom. (Navrhovaný názov „húsenkár“ podľa redakčnej poznámky nevyhovuje zo slovotvorného hľadiska.)

c) Ak v plnej miere doceňujeme dosah národného názvoslovia na popularizáciu príslušnej vedy, nemožno neprihliadať na výhody, ktoré vyplývajú z rovnakého pomenovania viacerých rodov. Veľmi by to napríklad uľahčilo vyučovanie, lebo už rodové meno by umožnilo rýchlejšiu orientáciu v živočíšnej sústave. Pri zmene latinského názvu by sa nemuseli meniť národné názvy a v prípade potreby by sa pomerne ľahko mohli pomenovať ďalšie druhy. Vytvorili by sa podmienky pre väčšiu stabilitu národnej nomenklatúry a tým aj podmienky pre jej účinnejšie pôsobenie.

Nazdávame sa, že spoločný národný názov môžu mať pre všetkým skupiny rodov najbližšej vyššej systematickej jednotky, ale v niektorých prípadoch aj v rámci celej čeľade. Kritériom by tu bola fylogenetická príbuznosť, výraznosť niektorého bionomickejho, morfológického alebo ekologického znaku. Napríklad všetky druhy čeľade Elateridae majú spoločné dva výrazné znaky: morfológickú podobnosť a schopnosť vymršťovať sa pri polohe na chruste. Touto vlastnosťou sa motivuje názov čeľade. Namiesto doterajšieho názvu *kováčikovité* sa v návrhu názvoslovia uvádzajú ako výstižnejší názov *pružníkovité*. V češtine sa používajú obdobné názvy *kovaříkovití* a *pružníkovití*. Nazdávame sa, že podľa češtiny by bolo účelné pomenovať aj všetky druhy prichádzajúce do úvahy spoločným rodovým menom *pružník* (alebo *kováčik*). V čeľadi Coccinellidae spája zase takmer všetky druhy výrazný morfológický a bionomický znak (pozierajú vošky). V iných čeľadiach sú

aspoň skupiny rodov so spoločným znakom alebo aj s viacerými znakmi.

Za dôležité kritérium v tomto smere možno považovať aj počet druhov a rodov v čel'adi. Napríklad z čel'ade Lampyridae (*svietivkovité*) žijú v ČSSR len tri druhy, ktoré sú však zároveň v troch rozličných rodoch: *Lampyris Geoffr.*, *Phausis Lec.*, *Phosphaenus Cast.* Prvé dva rody sa bežne vyskytujú a v širokej verejnosti sú známe pod spoločným názvom *svätojánske mušky*. Horšie je, že v odbornej literatúre sa celkom rovnakým menom (*svietivka svätojánska*) označuje raz druh *Lampyris noctiluca L.* (napríklad aj v Madlenovom návrhu názvoslovia chrobákov), inokedy druh *Phausis splendidula L.* (Poľnohospodárska biológia, SVPL, 1960).

Nazdávame sa, že keď je v čel'adi málo rodov a navyše majú spoločnú výraznú vlastnosť — v uvedenom prípade schopnosť svietiť — mal by postačiť jeden rodový názov s rozlíšením druhov druhovými menami: *svietivka väčšia, menšia* (tak je to napríklad v češtine) alebo *večerná, svätojánska* a pod.

Prirodzene zásadu spoločného mena pre skupiny rodov v rámci čel'ade nemožno chápať dogmaticky. Osobitné národné rodové názvy majú oprávnenie zhruba v týchto prípadoch:

1. Ked' sa už používajú dlhý čas a vžili sa. Napríklad v čel'adi Carabidae názvy *bystruška* a *húseničiar*, v čel'adi Silphidae *hrobárik* a prípadne *zdochlinár*.

2. Ked' ide o čel'ade s veľkým počtom rodov, pokiaľ sú druhy rôznych rodov hospodársky významné alebo sa bežne vyskytujú a sú teda viac-menej známe. Napríklad z lesníckeho hľadiska sú to čel'ade Scarabaeidae, Scolytidae, Cerambycidae a iné.

Ked' jednotlivé rody odlišuje skutočne výrazný znak, napríklad morfologický znak v čel'adi Scarabaeidae pri rodoch Geotrupes, Melolontha, Oryctes.

4. Ked' sú vážne dôvody z hľadiska systematiky.

*

Redakcia Československého terminologického časopisu uverejnila návrh slovenského názvoslovia chrobákov s cieľom, aby sa o ňom rozvinula širšia odborná diskusia. Ak má vzniknúť názvoslovie zodpovedajúce všetkým nárokom, je diskusia roz- hodne potrebná, lebo vytvoriť názvoslovie hoci len skupiny hmyzu, je pre jednotlivca nezvládnuteľná práca. V diskusii by sa nemala obísť taká vážna otázka, akou je miera súvislosti

slovenských názvov hmyzu s českými názvami. Nazdávame sa, že by tu mala byť čo najväčšia súvislosť.

Pripomienky odborníkov z rôznych oblastí aplikovanej i teoretickej entomológie sú žiadúce, aby autor návrhu názvoslovia a kolektív, ktorý sa bude týmto návrhom zaoberať, neostal v snahe o zjednotenie názvoslovia osamotený, ale hlavne aby neostal bez poznania názorov tých pracovníkov, ktorí budú názvoslovie uvádzat do života.

O POTREBE NOVÝCH NÁZVOV V ZOOLOGICKEJ NOMENKLATÚRE

Ján Madleň

Vytváranie a používanie pojmov a ich názvov je veľmi rozmanité. V historickom vývine sa každý jazyk obohacuje (rýchlejšie alebo pozvoľnejšie) určitými názvami, ktoré súvisia so spôsobom života národa, s jeho ekonomikou i duchovnou kultúrou. Staré pojmy upadajú do zabudnutia, nové sa podľa potrieb vytvárajú a používajú.

Pojmy môžu byť všeobecné (v rôznych stupňoch všeobecnosti) alebo jedinečné. Všeobecné pojmy vyjadrujú len základné, hrubé, povrchové, zovšeobecnené vlastnosti odrazu objektívnej reality, ktoré môžu byť ovplyvňované subjektom. Napríklad pod pojmom „hmyz“ bude mať inú predstavu pekár, inú lesníka, inú poľnohospodára, inú dieťa na dedine, inú zase dieťa v meste. Pekár si pod pojmom hmyz predstaví švába alebo múčiara, lesník kôrovca (lykožrúta) a poľnohospodára pásavku. Podobnými všeobecnými pojмami (v zmysle vedeckého zoologického názvoslovia) sú i chrobák, motýľ, mucha, mačka, holub, pstruh, sýkorka, ale aj jedľa, smrek, borovica atď., lebo nevyjadrujú konkrétnie — jedinečné. Pri samotnom pojme „chrobák“ nevieme, ktorého chrobáka máme na zreteli z tých šesťtisíc druhov rozšírených na Slovensku.

Ked' chceme vyjadriť jedinečnú vlastnosť odrazu objektívnej reality, musíme všeobecné pojmy rozšíriť, doplniť objasniť, prípadne musíme vytvoriť nové pojmy, ktoré vedecky, pravdivo vyjadria požadovanú jedinečnosť.

Všeobecné a jedinečné pojmy môžeme dobre aplikovať pri vytváraní odborného názvoslovia v zoologii i botanike.

V každom jazyku sú v určitej dobe zaužívané isté národné názvy. Pokiaľ ide o zoologické názvoslovie, slovenčina je v dôsledku nežičlivých historických okolností pomerne chudobná. Z toho, čo je vytvorené, mnohé je nepresné a neodborné. Poukážeme si na niektoré prípady.

V ľudovej reči je známe meno *svätojánska muška*. Väčšina ľudí si pod týmto menom predstavuje akúsi mušku, ktorá v letných nocach svietiakuje. Je to však veľmi nevhodné pomenovanie, lebo zvieratko, ktoré je nositeľom tohto mena, nie je muškou, ale chrobákom. Správnejšie je potom umele vytvorené pomenovanie *svietivka svätojánska*.

V ľudovej reči je zaužívané pomenovanie *pánbožkova kravička*. Nejde tu však o nijakú kravičku, kravku a kravulienku, ale ide o chrobáka, ktorého umele, ale správne pomenovali *lienka sedmobodková*.

V bežnej reči hovoríme o „červivosti ovocia“. Hovoríme o červíkoch v čerešniach, v slivkách, v hruškách, v jablkách atď., pričom nejde o skutočné červy (červíky), ale o larvy hmyzu, najčastejšie o larvy chrobákov alebo motýľov.

Z uvedených príkladov vidíme, že akési „spásonosné národné úsilie“ nám zoologickú a botanickú nomenklatúru nevyrieši, ale musia to urobiť odborníci s odbornými znalosťami o tej-ktorej discipline. Majú na to nielen právo, ale je to aj ich povinnosť.

Po druhej svetovej vojne začalo sa u nás hovoriť o „americkom chrobákovi“, ktorý nám dodnes ničí zemiaky. V češtine sa pre tohto chrobáka vytvorilo pomenovanie *mandelinka bramborová*, ktoré sa na Slovensku prispôsobilo na mandelinku zemiakovú. Trochu oneskorene sa ako ekvivalentné vytvorilo i slovenské pomenovanie *pásavka zemiaková*. Bude však trvať najmenej jednu generáciu, kým sa medzi ľudom vzije slovenské meno *pásavka zemiaková*, ktoré je v slovenčine významovo priezračnejšie ako mandelinka.

V príspevkoch Kultúrneho života spomína sa i to, že nie je potrebné vytvárať nové slovenské názvoslovie, ale že si máme pomáhať slovakizovaním vedeckej nomenklatúry. Tento návrh sa dá využiť len čiastočne, ale ako všeobecnú zásadu ho nemožno prijať. Pri dôslednom adaptovaní vedeckého názvoslovia došlo by sa neraz skôr k nezmyslom ako k vyhovujúcemu odbornému názvosloviu. Čo by sme asi tak dostali

slovakizovaním vedeckého mena *Monochamus sartor* (fuzáč)? Nestavali by sme takto babylonskú vežu?

Po druhej svetovej vojne sa v slovenskom odbornom názvosloví vykonalo veľa. Všetkým, ktorí sa o tvorenie slovenského názvoslovia pričinili, patrí za to úprimná vďaka. Potrebné je však aj ďalej vytvárať nomenklatúru vyjadrujúcu jedinečnosť, teda binomickú nomenklatúru. Tak to vyžaduje rozvoj biologických vied a vzdelanie vyspelého socialistického človeka.

Nesmieme totiž zabúdať, že v našej spoločnosti poskytujeme stredoškolské vzdelanie ako základné vzdelanie všetkým našim spoluobčanom, čím sa aj odborné poznanie u nás prehľbuje. Preto naše názvoslovie musí byť odborné.

Treba však súhlasiť s autormi príspevku v 19. čísle Kultúrneho života, že nemá zmysel zbytočne meniť a vymýšľať nové slovenské mená pre tie rastliny a živočíchy, ktoré ich už majú, ale že zaužívané a známe mená treba rešpektovať. V zoologickej expozícii Slovenského národného múzea v Bratislave (teda toho múzea, v ktorom pracujú dva z autorov príspevku uverejneného v 19. čísle minulého roč. Kultúrneho života) našiel som pomenovanie jedného chrobáka *zeleňák* (alebo *zelenáč*?) *pižmový*. Nemáme pre tohto chrobáka už viac ako 20 rokov utvorené a v učebničiach i v odbornej literatúre používané meno *húseničiar pižmový*? Pod týmto menom ho uvádza už prof. Klačko v Zoológii pre druhú triedu stredných škôl (1950, str. 32).

V 32. čísle Kultúrneho života (1965) autori príspevku *Do tretice o čižikovi čečetavom* poukazujú na časté zmeny slovenského mena chrobáka vedecky pomenovaného *Acanthocinus aedilis*. Uvádzajú tieto slovenské mená: *fuzáč domáci*, *fuzáč domový*, *vrzúnik veľkofúzy*, *fuzáč dazuľa domáca* a uvádzajú i najnovší návrh *dazuľa veľkofúza*.

Z oboch príspevkov (Kultúrny život č. 19, č. 32, 1965) môže mať čitateľ dojem, ako to správne vystihol prof. Ferianc, že v slovenskej zoologickej terminológii je chaos a že hocikto môže robiť čokoľvek. Preto považujem za potrebné objasniť, ako došlo k zmenám v názvoch tohto chrobáka, ktorého autori článku v KŽ uvádzajú ako príklad.

Fuzáčovité (čes. tesaříkovití) sú veľkou čeľadou chrobákov, kde podľa Heyrovského pre naše pomery prichádza do úvahy okolo 86 rodov, približne s 244 druhami. Jedným druhom tejto čeľade je i spomenutý chrobák *Acanthocinus aedilis*, ktorý má

české meno *kozlíček dazule*. Ako ekvivalent tohto českého mena vytvorilo sa slovenské pomenovanie *fuzáč domáci* (prof. Ferianc, 1941). Postupne sa prišlo k tomu názoru, že označenie *domáci* ako druhové pomenovanie má sa ponechať len pre domestikované zvieratá (*kôň domáci, sviňa domáca, tur domáci, koza domáca atď.*) a že pre zvieratká žijúce v okoli domov, prípadne pre nedomesikované zvieratá treba používať namiesto atribútu *domáci* atribút *domový* (napr. *myš domová, pokútnik domový, surček domový, mucha domová atď.*). Takto sa názov *fuzáč domáci* pozmenil na *fuzáč domový*.

Uviedli sme, že pre naše pomery prichodí do úvahy 86 rodov fuzáčov. Každý rod má svoje vedecké, systematicky zdôvodnené meno. Je len samozrejmé, že ani v slovenčine nemôžeme všetkých 86 rodov a potom ani 244 našich druhov jednotne označovať menom *fuzáč*. Preto sa slovenské pomenovanie *fuzáč* ponechalo len pre rod *Cerambyx*. Pre rod *Acanthocinus*, kde patrí náš fuzáč, sa muselo použiť nové meno — *vrzúnik*. Pretože vrzúnik má tykadlá nápadne dlhé, až päťkrát dlhšie ako vlastné telo, uplatnil sa tento morfológický znak aj v pomenovaní tohto chrobáka a tak vzniklo meno *vrzúnik veľkofúzy*. Vývoj v názvosloví však pokračuje. Rodové meno *vrzúnik* bolo rezervované pre rod *Saperda*, preto sa vytvorilo nové meno — *dazuľa*, čo umožňuje orientovanie i v českej literatúre (porov. čes. *kozlíček dazule*). Ako druhové meno ponechalo sa vyhovujúce a výstižné adjektívum *veľkofúza*. Takto vzniklo nové navrhované meno *dazuľa veľkofúza*.

V 32. čísle KŽ autori polemiky o čížikovi čečetavom mi predložili otázku, prečo som v Československom terminologickom časopise navrhol slovenské pomenovanie len pre 4 rody čeľade Anobiidae a prečo som nenavrhol slovenské pomenovanie aj pre ďalších „priблиžne 14 rodov“.

Na Slovensku máme, ako som už uviedol, okolo 6000 druhov chrobákov. Dobre, že sa ma autori neopýtali, prečo som nenavrhol slovenské mená pre všetkých 6000 druhov. Pýtajú sa, preto treba odpovedať. Navrhol som len tie mená chrobákov a potom aj tie mená rodov z čeľade Anobiidae, ktorých názvoslovie sa musí v terminologickej zoologickej komisii vyriešiť čo najskôr, aby naši žiaci na základných deväťročných školách mali zoologické názvoslovie chrobákov ustálené, aby sa nemuselo meniť tak, ako sme ho museli meniť my.

Záverom tohto príspevku by som chcel pripomenúť, že niekedy je pohodlnnejšie a azda aj efektnejšie z bezpečného miesta kričať na poplach „horí“, ako stáť v ohni a hasiť jeho plame-

ne. Máme Československý terminologický časopis, máme Terminologickú zoologickú komisiu a máme i dobrých biológov, akými sú istotne i autori príspevkov v Kultúrnom živote o čížikovi čečetavom. Potrebujeme vytvoriť celé stovky slovenských mien len pre hmyz. Máme všetci možnosť pričiniť sa o slovenské pomenovanie toho, čo okolo nás žije, s čím sa takmer na každom kroku stretávame a pre čo nemáme vlastné slovenské názvoslovie.

NOVÉ TERMÍNY V ZALESŇOVANÍ

Dušan Zachar

V poslednom čase sa začínajú pri zalesňovaní vo väčšom rozsahu používať sadenice, ktoré majú na korenoch určité množstvo zeminy (pôdy). Na Slovensku sa takýmito sadenicami zalesňuje len v posledných rokoch, a preto sa pre ne zatial neutvorili vhodné termíny. Sporadicky sa však v odborných časopisoch objavujú zmienky o týchto sadeniciach, pričom, zdá sa, nepoužívajú sa vždy správne termíny. Preto predkladáme na širšie posúdenie niektoré termíny týkajúce sa uvedenej problematiky. Termíny, ktoré odporúčame, prerokovala Slovenská lesnícka terminologická komisia.

Na zalesňovanie sa používa zalesňovací materiál, ktorý môžeme triediť na *osivo* a *sadivo*. Termínom *semenáčiky* sa pomenúvajú rastlinky lesných drevín vzniknuté zo semena, ktoré neboli presádzané a spravidla nie sú staršie ako rok. Inak sa používa termín *sadenice*. Ak sa semenáčiky alebo sadenice presádzajú v škôlke (skleníku) a až potom sa vysádzajú na zalesňovanú plochu, hovoríme o *škôlkovaní* a takto vypestované sadenice nazývame *škôlkované sadenice*. Vyzdvihnuté sadivo určené na presádzanie odporúčame nazývať *priesada*.

Pod korunami stromov, pri drevinách s ľahkým semenom aj vo väčšej vzdialosti od materského stromu vzniká zo semena nálet. Rastlinky vyzdvihnuté z tohto semena sa nazývajú *náletové sadenice*. V nemčine používaný termín *Wildling* možno preložiť ako *plánky*. Vegetatívne môžu vzniknúť aj *výmladkové sadenice*; ak sa pestujú umele, vznikajú *rezkové sadenice*. Sadenice sa potom môžu členiť do dvoch skupín (*korenne*

a bezkorenne sadenice) podľa toho, či pri sadbe majú korene alebo nie. Bezkorenne sadenice sú vlastne rezky, a to korenové, osové alebo listové a vznikajú vegetatívnym spôsobom, kým korenne sadenice vznikajú generatívne. Keď sa bezkorenne sadenice dostanú do vhodného prostredia, vytvárajú korene. V tom prípade hovoríme o zakoreňovaní a o *sadeniciach zakorenenej*.

Tieto termíny sú viac-menej ustálené a v ich používaní sú len malé odchýlky. Napríklad bežne sa nepoužíva termín *sadivo*, nie je vždy presne určená hranica medzi semenáčikom a sadenicou, medzi škôlkovaním a presádzaním (presádzanie má širší význam) a nie je bežný ani termín *výmladkové sadenice* a *zakorenene sadenice*, ba ani termín *priesada* sa nepoužíva vždy jednotne.

K zložitej situácii dochádza pri tvorení termínov pre zalesňovací materiál obalený v pôde, zemine alebo v inom substráte, ktorý vytvára priaznivé prostredie pre klíčenie semena, rast semenáčikov, resp. sadeníc. V tomto prípade môžeme hovoriť o *obalenom zalesňovacom materiáli*, o *obalenom osive (semen)* alebo o *obalenom sadive*, resp. o *obalených semenáčikoch (sadeniciach)*, ktoré prakticky prichádzajú najviac do úvahy. Protiklad obalených korennych sadeníc by tvorili *voľnokorenne sadenice* a protiklad *obalených bezkorennych sadeníc* zas *voľné bezkorenne sadenice*. Všeobecne by bolo možné hovoriť o *obalenom a voľnom zalesňovacom materiáli*.

K navrhovaným termínom treba dodať, že dosiaľ bolí v našej literatúre známe len obalené sadenice, pretože výskum obalených semien a semenáčikov sa začal len v posledných rokoch. Ale ani termín *obalené sadenice* sa nepoužíva jednotne. V nemčine sa pre tento druh sadeníc používa termín *Ballenpflanzen*. Do češtiny sa tento výraz prekladal rozmanite a tak sa aj používal. Jedni autori sa pridržiavali termínu *sadenice balíkové*, iní používali termín *sadenice obalové* alebo *sadenice hroudové*. Pravda, týmito termínmi sa rozumel len jeden druh sadeníc, ktorých zemný bal, balík alebo hruda sa získala vyzdvihovaním sadeníc väčšinou dutým rýlom. Jedine J. Konšel¹ považuje pojmom obalené sadenice za nadradený.

S vývojom techniky zalesňovania vytvárali sa ďalšie možnosti vypestovania obalených sadeníc rôznymi spôsobmi, čím

¹ J. Konšel, *Stručný nástin tvorby a pěstění lesů v biologickém ponětí*, Písek 1931.

došlo nielen k utváraniu nových termínov, ale aj k ich zámenie. Pokúsime sa navrhnuť triedenie obalených sadeníc a utvoriť aj niektoré nové termíny.

Podľa doterajších poznatkov môže obal na koreňoch vzniknúť štyrmi spôsobmi. Pri prvom sa korene sadeníc namočia do zemnej kaše a potom sa prípadne pováľajú v piesku, takže korene dostanú mrkvovitý tvar. Sadénice s týmto obalom odporúčame nazývať *blatené sadénice*.

Pri druhom spôsobe získavania obalených sadeníc sa sadénice vyzdvihujú aj s pôdou rýlom, a to z náletu, zo škôlky alebo zo siatiny. Tento spôsob je v staršej literatúre najznámejší. V novšej nemeckej literatúre sa pre ne používa pomenovanie *Erdballenpflanzen*, v češtine zväčša *balíkové sadénice*. J. Konšel v citovanej práci považuje termín *balíkové sadénice* za zlý preklad nemeckého *Ballenpflanzen* a za výstižnejší pokladá francúzsky termín *la motte* a český názov *hrouda*.

Vzhľadom na ďalšie druhy obalených sadeníc považujem za správne termíny *balíkové sadénice* i *hrudové sadénice*, pričom každý z nich má iný význam. Keďže korene hrudových sadeníc sú obalené pôdou, v ktorej sadénice vyrástli, a štruktúra pôdy sa vyzdvihovaním podstatne neporušila, pre tento druh sadeníc považujem za správny názov *hrudové sadénice*.

Pri treťom spôsobe obalovania koreňov sa semenáčiky alebo sadénice vyzdvihujú z pôdy ako voľnokorenne a potom sa dodatačne obalujú pôdou, zeminou ap. Aby sa tento bal nerozpadol a nevyschol, obaluje sa ďalej machom, papierom, vrecovinou a inými obalmi. Nakoniec sa tento balík môže previazať drôtom, špagátom ap. Pretože obal aj zovnajškom pripomína balík, odporúčame nazývať takéto sadénice *balíkové sadénice*. Termín *balíčkovane sadénice*² podľa nášho názoru nie je správne utvorený, výstižnejšie je pomenovanie *balíkové sadénice*. Balíkovanie je známe najmä v záhradníctve a ovocinárstve, kde sa môžu sadénice opatrené balíkom dopravovať aj na veľké vzdialosti a dlhší čas.

Balíkové sadénice možno vyrábať aj strojom. *Balíkovacie* alebo *balíčkovacie stroje* majú formy, v ktorých sa stláča substrát do určitých tvarov a veľkosti. Zemné baly majú zhora malý otvor, do ktorého sa presadí semenáčik alebo sa vyseje semeno. Pri jednom type balíkovacích strojov sa korene sadeníc vkladajú do stredu lisovaného substrátu, preto presádzanie

² Používa ho J. Skroupý, *Pěstování balíčkovaných sazenic v obalech z umělých hmot*, Lesn. časopis 1964, 3, 255–269.

sadeníc vyššie opísaným spôsobom odpadá. Tento druh balíkových sadeníc odporúčame nazývať *zalisované sadenice*. Aj v tomto prípade sa balíkové sadenice pri doprave obalujú rôznymi vonkajšími obalmi.

Nakoniec pri štvrtom spôsobe získavania obalených sadeníc sa semenáčky alebo sadenice presádzajú do nádob naplnených substrátom, kde sa nechávajú určitý čas podobne ako balíkové sadenice, aby sa pri dobrej opatere v škôlke prispôsobili novému prostrediu a boli tak odolnejšie po vysadení na zalesňovanú plochu. Ale to už prechádzame k otázke vhodných termínov pre rôzne obaly.

Dosiaľ sa u nás používali termíny *kvietináče*,³ *pohárik*,⁴ *kelímky*⁵ a iné. Niektorí autori určité druhy obalených sadeníc označovali opisne.⁶ Z toho vidieť, že pri pomenovaní týchto druhov sadeníc sú značné rozpaky, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že tí istí autori používajú pre ten istý druh sadeníc rôzne termíny.

Rozbôrom viacerých možných termínov prišli sme k záveru, že pre všetky druhy obalov obalených sadeníc pestovaných v nádobách je najvhodnejšie pomenovanie *korenáče* a pre sadenice vystepované v korenáčoch *korenáčové sadenice*. Termín *korenáč* by zodpovedal nemeckému *Topf*, anglickému *pot*, francúzskemu *récipient*. Podľa látky, z ktorej je korenáč vyrobený, môže byť *hlinený*, *kovový*, *drevený*, *rašelinový*, *rašelinovocelulózový*, *plastický* ap. Takéto pomenovanie korenáčov všeobecne vyhovuje a je zrozumiteľné. Ak sa pre niektorý druh korenáčov zaužíva špeciálne označenie, možno ho prijať aj v skrátenej forme. Typickým príkladom na takýto postup je termín *črepník* a *črepníkové sadenice*. Podobne možno hovoríť aj o *pohárových*, *vreckových* a iných *sadeniciach*. Ak

³ K. Čermák, *Rašelinové kvetináče v lesníctví*, Lesn. práce, 1962, 3, 141–143.

⁴ T. Lokvenec, *Perspektivy použití rašelino-celulosových pohárků v ČSSR*, Lesn. práce 1962, 5, 234–235.

⁵ T. Lokvenec, *Zavedení metody zalesňování rašelino-celulosovými kelímky v ČSSR*, Zprávy VÚLHM 1963, 1, 20–21; J. Lukáč, *Poznatky zo zalesňovania pomocou rašelinoceluloidových kelímkov*, Les 1965, 4, 114–116.

⁶ A. Schreiber, *V prospech sadby s obalom zeme*, Českoslov. les 1923, 3, 407–409.

ide o presný opis korenáča určitej výroby, série, firmy, treba používať názov, pod ktorým bol korenáč vyrobený. Túto zásadu treba dodržiavať najmä vo vedeckej literatúre, kde sa rozlišujú *Jiffy-Pot*, *Jiffy-Pot Special* alebo *korenáč Jiffy, korenáč Jiffy Special, Jiffy Strips* ap.⁷

Termíny *kvetináč*, *kvetináčové sadenice* a pod. nepovažujeme za správne, lebo nádoba s názvom *kvetináč* by sa mala používať pre pestovanie kvetov. Neodporúčame tiež zavádzajú termín *kelímok*, pretože je jazykove nesprávny a okrem toho je určený na žihanie chemikálií a nie na pestovanie sadiva. V slovenčine sa ustálil termín *téglik*, ale najprijateľnejší je výraz *pohár* a *pohárik*,⁸ ktorý má oveľa širší význam. No aj v tomto prípade možno uvedené výrazy nahradieť termínom *korenáč*. Podobne odporúčame používať namiesto termínu „sáčik“ pomenovanie *vrecko*, *vrecúško*. Aj namiesto zavádzaného termínu *hrnce*, *hrnčeky* je vhodnejší názov *korenáč*.

Priečny rez korenáčov vo vodorovnej rovine možno použiť ako motivačný znak pre pomenovania *kruhový korenáč*, *štvrccový korenáč* ap. V praxi sú d'alej potrebné termíny *jednotlivé korenáče* a *blokové korenáče*. Blokové korenáče môžu byť d'alej *šesťdielne*, *dvanásťdielne* ap.

Pomenovanie výroby jednotlivých druhov sadeníc by sa mohlo odvodiť od základných názov sadeníc. Napr. blatené sadenice sa *blatia*, balíkové sa *balíkujuť*, korenáče sa *korenáčujú*. Neplatí to pre hrudové sadenice, ktoré sa získavajú jednoduchým vyzdvihovaním. Pre expedíciu sa sadenice *balia*. Pri korenáčovaní možno rozlíšiť ešte ďalšie postupy (*plnenie, osádzanie* ap.).

Nakoniec ešte poznámka k pomenovaniu sadieb obalených sadeníc. Podobne ako pri iných druhoch sadieb možno aj v tomto prípade hovoriť o *sadbe blatených sadeníc, hrudových, balíkových, korenáčových* atď.

⁷ E. Børresen, *Erfahrungen mit dem Jiffy-Pot in Norwegen*, Deutsche Baumschule 12, 1960, 176–180.

⁸ Pozri A. Urban, *Úspech pohárovej výsadby*, Les 1957, 5, 184–185.

VULGÁRNA LATINČINA, DEMOTICKÁ EGYPTČINA

Ladislav D v o n č

V jazykovednej literatúre sa stretávame s termínom *vulgárna latinčina*. Myslí sa tým forma latinčiny, ktorá sa používala medzi ľudom na rozdiel od tzv. klasickej latinčiny ako pestovaného spisovného jazyka. Tak sa napr. termín *vulgárna latinčina* vyskytuje v knihe J. Horackého Fonológia latinčiny (Bratislava 1949, 63) alebo v článku tohož autora *O tvorení slovies predponami* (SR 22, 1957, 147). Rovnako sa s ním stretávame v češtine (*vulgární latina*), napr. v práci J. Baudiša a Řeč (Bratislava 1926, 78), V. Matheise, Čeština a obecný jazykozpyt (Praha 1947, 23), A. Kellnera Úvod do dialektologie (Praha 1954, 34), B. Hálulu Slabika, její podstata a vývoj (Praha 1956, 78) alebo napr. najnovšie v práci F. Cuřína a kol. Vývoj českého jazyka a dialektologie (Praha 1964, 13). Uvádza sa aj ako príklad (v hesle *latina*) v Slovníku spisovného jazyka českého I (Praha 1960, 1074; Slovník slovenského jazyka ho nenaznamenáva).

Termín *vulgárna latinčina* sa používa aj v učebnici (vo vysokoškolských skriptách) J. Škultétyho a Z. Hampejsa.¹ Autori sa pritom v poznámke pod čiarou (na str. 22, pozn. č. 26) stručne vyslovujú k tomuto termínu. Konštatujú najprv, že v sovietskej jazykovednej literatúre „*vulgárnu latinčinu*“ nazývajú ľudovou (v ruštine termín *narodnaja latyň*). Ďalej hovoria, že rumunský jazykovedec I. Iordan namiesto termínu *limba latină vulgară* používa po vysvetlení termín *limba latină populară*, prípadne *limba latină vorbită* (v diele Introducere în lingvistica romanica, Bucureşti 1957, 34, pozn. č. 1). Autori pritom končia svoju poznámku takto: „My sa pridŕžame u nás vžitého názvu ‚vulgárna latinčina‘, aj keď si uvedomujeme, že slovo ‚vulgárny‘ má pejoratívne zafarbenie.“

My sa jednako nazdávame, že nielen v rumunskej, ale ani v slovenskej a českej jazykovednej terminológii nie je potrebne používať termín *vulgárna latinčina* (*vulgární latina*), a to práve so zreteľom na význam slova *vulgárny*.

Slovo *vulgárny* má v slovenčine význam „hrubý, nevzdelaný,

¹ J. Škultéty - Z. Hampejs, Úvod do románskej jazykovedy s osobitným zreteľom na jazyky iberorománske, Bratislava 1959, 22 n. (rozmn.).

neslušný, neokresaný“ a pod. (rovnako slovo *vulgární* v češtine).² V termíne *vulgárna latinčina* však nejde o takýto význam prídavného mena *vulgárny*. Tu ide o význam „ludový“. Slovo *vulgárny* súvisí s latinským slovom *vulgaris* (*volgaris*), ktoré malo tieto významy: 1. bežný, zvyčajný, všedný, 2. všeobecný, neurčitý, 3. nízky.³ V dnešnom našom slove *vulgárny* zachoval sa z latinského prídavného mena *vulgaris* posledný význam, nie je v ňom však význam, o ktorý práve ide v termíne *vulgárna latinčina*.

Ak sa aj dnes v termíne *vulgárna latinčina* používa prídavné meno *vulgárny*, je to zrejme len preto, aby sa zachovala akási kontinuita, súvislosť s latinským prídavným menom *vulgaris* (*volgaris*). Možno to charakterizovať aj ako mechanické zotrvanie na forme bez prihliadnutia k príslušnému významu. Na zdávame sa, že ohľad na významovú presnosť, ktorá je jednou zo základných požiadaviek každej odbornej terminológie, si vyžaduje, aby sme slovo *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina* nahradili prídavným menom, ktoré adekvátnie vyjadruje podstatu tejto formy starej latinčiny z čias rímskeho impéria.

Používanie termínu *vulgárna latinčina* sa ukazuje ako neprimerané najmä vtedy, ak porovnávame tento termín s jazykovednými termínnimi *vulgárne slovo* a *vulgárny výraz*, v ktorých sa slovo *vulgárny* používa vo význame uvedenom vyššie. Podobne aj termínom *vulgarizmus* sa označujú hrubé, a nie ludové slová.⁴ Pritom tieto termíny sú v našej jazykovednej literatúre aj v základných jazykových príručkách nepomerne frekventovanějšie ako termín *vulgárna latinčina*. Termín *vulgárna latinčina* neopiera sa o nijaký iný termín, v ktorom by sa slovo *vulgárny* používalo v podobnom význame. To všetko hovorí proti jeho používaniu v našej jazykovednej terminológii.

² Pozri P. Váša – F. Trávníček, *Slovník jazyka českého*, 2. vyd., Praha 1941, 1562 (*vulgární* = sprostý, hrubý, nízký).

³ J. Špaňář, *Latinsko-slovenský slovník*, Bratislava 1962, 706.

⁴ Pozri *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, str. VI, XVI. – E. Pauliny – J. Ružička – J. Stolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 130. – P. Váša – F. Trávníček, c. d. – V Základnej jazykovednej terminológii (Bratislava 1952) sa termíny *vulgarizmus*, *vulgárne slovo* a *vulgárny výraz* neuvádzajú. Sú však zachytené v práci *Soupis základných jazykovědných termínů*, Praha 1962, IV/8 (rozm.): *vulgarismus*, *vulgární (zhrubélé) slovo*; *vulgarizmus*, *vulgárne (hrubé) slovo*.

Namiesto termínu *vulgárna latinčina* v zhode s uvedeným základným významom slova *vulgaris* (*volgaris*) v latinčine, o ktorý práve ide v termíne *vulgárna latinčina*, možno používať v našej terminológii podobu *ľudová latinčina*. Tento termín sa u nás vlastne už aj používa, hoci nie dôsledne. Stretli sme sa s ním napr. v publikácii R. Krajčoviča a Náčrt dejín slovenského jazyka (Bratislava 1964, 8): Z ľudovej latinčiny sa vyvinuli jazyky románske. A. Kellner v cit. práci používa sice na str. 34 termín *vulgárna latinčina* (*vulgární latina*), ale na str. 33 hovorí o ľudovej podobe latinčiny čiže o ľudovej latinčine: V oblasti dnešní francouzštiny, vzniklé z lidové podoby latiny, hľadá se zásah keltského jazykového substrátu.

Termín *ľudová latinčina* sa konečne používa — aj keď nesústavne — v spomínamej učebnici J. Škultétyho a Z. Hampejsa, hoci z citovanej formulácie stanoviska k termínu *vulgárna latinčina* by sa zdalo, že autori budú zásadne používať iba termín *vulgárna latinčina*. Napr. G. Mohl definuje ľudovú latinčinu takto... (22); Medzi jazykovedcami boli spory o tom, či bola ľudová latinčina jednotná na celom území rímskeho impéria alebo rozdrobená na dialekty (23); Od r. 200 n. l. spisovný jazyk upadá a ľudový jazyk preniká aj do literatúry (23); V ľud. latinčine sa „z“ (gréckeho pôvodu) vyslovovalo „dj“ alebo „j“ (30); Pred spoluľáskovými skupinami „sp, st, sk“ sa vyvinulo v ľudovej latinčine takzvané protetické „i“ (tamže); V ľudovom jazyku niektoré adjektíva sa mohli používať aj ako príslovky (33); Ľudový jazyk poznal veľa slov, ktorých význam sa nie celkom kryl s významom, ktorý mali v klasickom jazyku (39); Používa sa tu aj prídavné meno *ľudovolatinský*: Preto sa francúzština obrátila k ľudovolatinskému „ranuncula“ (54). Azda najvyhovujúcejší je tu spôsob, pri ktorom sa za prídavné meno ľudový dáva do zátvorky výraz *vulgárny*; toto prídavné meno bolo by však treba dať do úvodzoviek, aby sa videlo na prvý pohľad, že nie je použité v bežnom význame: Mnoho germánskych slov vniklo do ľudovej (vulgárnej) latinčiny a odtiaľ prešli do románskych jazykov. (56). Správnejšie by bolo znenie:... vniklo do ľudovej („vulgárnej“) latinčiny alebo znenie:... ľudovej (tzv. „vulgárnej“) latinčiny. Niekoľko sa v tejto príručke dáva slovo *vulgárna* alebo celý termín *vulgárna latinčina* do úvodzoviek, čo ukazuje na isté rozpaky pri jeho používaní: V aplikácii na románske jazyky nedostatok tejto metódy by tkvel medziiným aj v tom, keby sme sa usilovali získať obraz tzv. „vulgárnej“

latinčiny (9), Viac pozornosti sme venovali tzv. „vulgárnej latinčine“ (3).

Máme námiestky proti používaniu slova *vulgárny* vo význame „ludový“ aj v iných prípadoch, napr. v spojení so slovami *názov*, *výraz*, *pomenovanie* atď. Prídavné meno *vulgárny* možno v týchto a podobných prípadoch použiť rovnako, ako sme to uviedli vyššie, totiž dať ho do úvodzoviek a zároveň uviesť v stručnej podobe výklad, z ktorého bude jasné, že sa slovo *vulgárny* nepoužilo vo význame „hrubý, neslušný“, ale vo význame „ludový“. Taktôľ použil slovo *vulgárny* ako lexikálny citát J. D o r u l a v článku *O miestnych menách v zápisoch zo 16. a 17. storočia z oblasti východného Slovenska* (Jazykovedný časopis 15, 1964, 171): Ak v latinskom, prípadne nemeckom teste použil vedome umelý maďarský (v niektorých prípadoch i latinský) názov, ktorý ľud nepoužíval, svedčí to o istej tradícii a zvyklostiach, ktoré akoby nedovoľovali použiť v latinskom (alebo aj nemeckom) teste „*vulgárny*“, t. j. *ludový* názov.

Mohlo by sa namietať, že v minulosti sa bežne používalo prídavné meno *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina* vo význame „ludový“, nie „hrubý“, a nevzbudzovalo to nejaké väčšie tažkosti. Tu však treba rozlišovať starší stav, keď sa latinčina (a kedysi aj gréčtina) sústavne vyučovala na gymnáziach, a dnešný stav, keď sa latinčina viac-menej vyučuje vlastne len na vysokých školách (aj to nie na všetkých), a to v rozsahu nepomerne menšom, ako to bolo kedysi na gymnáziach. Pre toho, kto bol oboznámený štúdiom latinčiny s významami slova *vulgaris* (*volgaris*), nebolo nepochopiteľné používanie termínu *vulgárna latinčina* vo význame „ludová latinčina“ (hoci súčasné jazykové vedomie aj tu kládlo istý odpor). Iná je situácia dnes, keď málokto vie, čo pôvodne znamenalo latin-ské slovo *vulgaris* (*volgaris*), na ktoré nadväzuje prídavné meno *vulgárny*. Preto v dnešnej jazykovednej literatúre treba používať namiesto podoby *vulgárna latinčina* vhodnejšiu podobu *ludová latinčina*.

Ešte treba upozorniť na jednu vec. V rumunčine, ako sme konštatovali vyššie, sa cíti potreba nahradiť termín *limba latină vulgară* vhodnejším termínom. Pritom v rumunčine slovo *vulgar*, zodpovedajúce nášmu slovu *vulgárny*, má popri význame „hrubý“ aj význam „bežný, všedný“,⁵ čo by do istej

⁵ Pozri J. S t a c a a spolupracovníci, *Rumunsko-český slovník*, Praha 1961, 1020: *vulgar*, -ă, -i, -e adj. 1. sprostý, vulgárni, 2. obecný, všední.

miery umožňovalo používať uvedený termín. Ak je napriek tomu v rumunčine potrebná zmena termínu *limba latină vulgără*, je tým skôr odôvodnená zmena termínu *vulgárna latinčina* v slovenčine (*vulgárni latina* v češtine), kde význam „bežný, všedný“ pri slove *vulgárny* neexistuje. Novšie sa sice slovo *vulgárny* používa aj v ďalšom význame, ale tento význam súvisí so základným významom slova *vulgárny*; ide o význam „skreslený“, ktorý je pri slove *vulgárny* v spojení *vulgárny materializmus* [s týmto významom súvisí aj sloveso *vulgari-zovať*, „príliš zjednodušovať, skresľovať, nesprávne vysvetlovať (vedecké učenie a pod.)“⁶]. S významom „bežný, všedný“ sa pri tomto slove nestretávame.

V súvislosti s termínom *vulgárna latinčina* treba ešte uviesť aj to, že sa niekedy u nás hovorí a píše o tzv. demotickej egyptčine (pozri napr. v Slovenke 14, 1961, č. 14, str. 12). Nazdávame sa, že podobne ako pri termíne *vulgárna latinčina* ani v tomto prípade nie je potrebné prísne sa pridržiavať pôvodnej podoby, t. j. prídavného mena *demotický* (súvisí s gréckym slovom *demos*, t. j. ľud), hoči tu nevzniká podobná ľažkosť, ako sme to videli pri prídavnom mene *vulgárny* v termíne *vulgárna latinčina*. Prídavné meno *demotický* sa totiž inak v našom spisovnom jazyku nepoužíva. Ale z hľadiska bežného používateľa jazyka, ktorý neštuduje gréčtinu, môže sa používanie prídavného mena *demotický* javiť ako veľmi zvláštne, pretože si ho môže ľahko zameniť s prídavným menom *démonický*, ktoré má, pravda, nielen odchylnú hláskovú podobu, ale najmä veľmi odlišný význam, nezlučiteľný s termínom *demotická egyptčina*.⁷ Namiesto prídavného mena *demotický* bude vhodnejšie používať tu zase prídavné meno *ľudový*, t. j. namiesto podoby *demotická egyptčina* podobu *ľudová egyptčina*. Prídavným menom *ľudový* sa ozrejmuje význam slova *demotický* napr. v tomto prípade: Začal s demotickým, t. j. ľudovým písmom (V. Zamarovský, Za siedmimi divmi sveta, Bratislava 1964, 38). Lepšia by tu bola takáto štylizácia: Začal s ľudovým (tzv. „demotickým“) písmom.

Na záver stručne konštatujeme, že namiesto termínov ako

⁶ Pozri M. Šalingová, *Malý slovník cudzích slov*, 3. vyd., Bratislava 1961, 444.

⁷ Ide o tzv. paronymá, ktoré neraz robia ľuďom menej zbehlým v slovenej zásobe značne ľažkosť (najmä pri cudzích slovách). Pozri J. Horáček, *Kultúra slovenského slova*, 2. vyd., Martin 1958, 52.

vulgárna latinčina, demotická egyptčina, demotické písmo a pod. bude správnejšie používať termíny *ľudová latinčina* (ukazuje na to aj používanie príslušných termínov v ruštine a rumunčine), *ľudová egyptčina, ľudové písmo* atď. Inokedy treba použiť namiesto prídavného mena *vulgárny* prídavné meno *nispisovný* alebo *nárečový* (napr. pri výklade A. Bernoláka). Slovo *vulgárny*, resp. *demotický* možno podľa nášho názoru používať prípadne ako lexikálny citát výrazne vyznačený graficky použitím úvodzoviek; treba pritom stručne uviesť výklad, ktorý ozrejmí význam týchto prídavných mien v konkrétnom prípade.

VZŤAH TERMINOLOGICKEJ A BEŽNEJ SLOVNEJ ZÁSOBY

V prácach s terminologickou problematikou sa často uvažuje o vplyve bežnej slovnej zásoby na špecifickú slovnú zásobu, ktorú tvoria termíny. Oveľa zriedkavejšie sa uvažuje opačne, teda o tom, že aj terminologická slovná zásoba v značnej miere a mnohorako môže ovplyvňovať bežnú slovnú zásobu. L. K. Kapanadze v štúdii *Vzaimodejstvie terminologickej i obše upotrebitelnej leksiki* (Razvitije leksiki sovremenogo russkogo jazyka, Moskva 1965, 86–103) skúma práve tento druhý problém. Vyčádza z tézy, že terminologická slovná zásoba svojou vnútornou podstatou je v opozícii proti ostatnej spisovnej slovnej zásobe, pretože termín ako osobitná jednotka pomenovania sa odlišuje od bežného slova. (Termín nemá lexikálny význam v obvyklom zmysle tohto slova a jeho obsahom je definícia pojmu.) V jazyku jestvuje binárny protiklad termín – netermin (Pozri aj v preklade štúdie toho istého autora v tomto čísle.) Takto formulované východisko zdá sa však príliš vyhrotené a môže vyvolať námiety.

Vplyv terminológie na ruský jazyk je v rozmanitých etapách vývoja rozmanitý. Dôležitú úlohu tu hrajú mimojazykové faktory, najmä sociálne. Ruská slovná zásoba sa výraznejšie začína obohacovať odbornými termínmi v 30.–40. rokoch minulého storocia. Významy niektorých skupín termínov sa vstupom do bežného jazyka prehodnotili. Niektoré termíny sa stali výraznými metaforami. Rozšírením sféry použitia preneseného významu časť termínov nadobudla ďalšie prenesené významy, ktoré sa všeobecne ustálili. Je pozoruhodné, že do bežného spisovného jazyka spočiatku najviač prenikali termíny z matematiky, fyziky, biológie, medicíny (*faktor, zenit, impulz, atrofia* atď.).

Ani v súčasnosti však nie je neznáme používanie termínov v obraznom (prenesenom) význame. Sémantický posun možno schematicky zachytiť takto: prenesenie významu → použitie preneseného významu → prenesený význam. Stojí za povšimnutie, že východiskom pre ustálenie obrazného (preneseného) významu často nie je obsah daného termínu, ale všeobecná, bežná predstava o ňom. Metaforický termín stráca svoje pôvodné spojenia a získava nové asociačné pole. (Porov. napríklad: Nezodpovednosť je *plankton aféristu*.)

Za celkom nový proces pokladá Kapanadze používanie termínov v básnických dielach. (U nás na túto otázku upozornil napr. J. Horecký, Základy slovenskej terminológie, Bratislava 1956, 138–140.) Obrazným prenesením významu termín sice stráca lexikálno-sémantické vzťahy,

ale základné lexikálno-frazeologické vzťahy sa nenarúšajú. Metafora teda celkom nevytláča slovo zo zaužívaných ustálených spojení. V ostatnom čase sa obzvlášť často používajú ako metafory termíny z fyziky, teórie informácie, biológie a chémie. Miera ich použitia je rozličná.

Mnohé termíny nadobúdajú v bežnom spisovnom jazyku nové významy, t. j. determinologizujú sa. Jedna z ciest, ktoré vedú k determinologizácii, je úplné „zotretie“ obraznosti, t. j. cesta od metaforického použitia k prenesenému významu. Príklady na determinologizáciu naozaj nie sú zriedkavé (porov. *kontakt*, *akumulovať*, *potenciál*). Ďalší spôsob determinologizácie je zovšeobecnenie, t. j. prípad, keď sa následkom častého používania špeciálny význam slova stane všeobecným, bežným. Napr. slovo *trauma* malo spočiatku v medicíne význam „poškodenie tkaniva organizmu“; potom nadobudlo druhý význam – takisto v medicíne – „psychická trauma“ a napokon teraz sa často používa vo význame „otras“.

Špeciálne slová (t. j. termíny) prenikajú do bežného spisovného jazyka rozmanite. Pokiaľ ide o ruštinu, v samotných spôsoboch preberania slov z terminologických sústav nenastali v posledných desaťročiach zmeny. Ale od základu sa zmenili cesty, po ktorých termíny prenikajú do bežnej spisovnej slovnej zásoby. Je priznačné, že v minulom storočí determinologizované slová prenikali predovšetkým do knižnej vrstvy spisovnej lexiky. V súčasnosti tieto slová tvoria neutrálne, čiastočne hovorové a nižšie vrstvy slovnej zásoby. Zmenili sa aj zdroje, z ktorých spisovný jazyk čerpá nové významy a nové spojenia slov. Vcelku však možno povedať, že termíny už dnes nie sú zatvorené na sedem zámkov v špecialnych časopisoch a odborných slovníkoch. Prenikajú do bežnej slovnej zásoby a aktívne sa zaraďujú do všetkých štýlov spisovného jazyka. Obrazne povedané ide o ich mierovú koexistenciu so všeobecne používanou slovnou zásobou.

Podstatná časť štúdie je venovaná otázke vplyvu terminologických sústav na rôzne vrstvy spisovného jazyka. Pretože v súčasnosti sa spisovný jazyk nenasytuje len jednotlivými odbornými termínmi, ako to bolo v minulosti, ale celými súbormi termínov, preniká doň silný štrukturálno-sémantický vplyv špecialných terminológií. Pre terminologické sústavy sú vypracované osobitné spôsoby tvorenia slov, v mnohom odlišné od spisovnej normy. Charakteristická je v nich prísná pravidelnosť a diferenciácia modelov. V terminologických systémoch sú produktívne aj také modely, ktoré sa v bežnom spisovnom jazyku neuplatňujú. Odchýlky od jestvujúcej normy nachádzajú sa v morfológickom i syntaktickom pláne jazyka.

V terminologických sústavách sú neobyčajne rozvinuté tzv. aglutinačné elementy. (Rozumie sa nimi vzájomný jednoznačný súlad medzi významom – jednoduchým i komplexným – a výrazom.) Pojmy sa v nich

vyjadrujú významovými jednotkami, ktoré sa môžu rozmanite kombinovať. Ako výrazný príklad „aglutinatívnosti“ uvádza sa chemické názvoslovie. Ale táto vlastnosť je nesporná aj v terminologických sústavách iných odborov, i keď sa azda ich systémová späťost a modelovosť prejavuje menej zreteľne než práve v chemickom názvosloví. Týmito prvokmi sú tradične predpony (napr. *super-*, *anti-*) alebo prefigované elementy (*auto-*, *elektro-*), ktoré sa niekedy nazývajú „aktivizáciou prvej časti zloženého slova“. Pravda, ľažko nájsť výraznejší rozdiel medzi slovami typu *antičastica* na jednej strane a slovami typu *biosféra* na druhej strane. Bežná slovná zásoba preberá teda z terminologických sústav také prostriedky, ktoré v nej neboli obvyklé a ktoré sa mohli uplatniť len preto, že v poslednom desatrečí tak často prenikajú do nej odborné terminy.

V štúdiu sa poukazuje ďaj na prípady, keď spisovný jazyk nepreberá slovo alebo jeho tvar, ale len „terminologický význam“. (Ide o také prípady, keď sa termín stane homonymom slova spisovného jazyka.) Napokon sa konštatuje, že v poslednom časťe prebieha v bežnom ruskom spisovnom jazyku pozoruhodný proces: preberanie takých slovotvorných modelov, ktoré sa predtým uplatňovali len v terminologických systémoch. Mnohé typy zložených slov sa dostali do bežnej lexiky len pod silným tlakom paralelného tvorenia v terminológii (napr. slová so slovesným základom a sufiksom *-most*).

Ivan Masár

JAZYK A ŠTÝL MODERNEJ PRÓZY. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1965, 180 str.

Združenie slovenských jazykovedcov usporiadalo v dňoch 4. a 5. júna 1964 v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konferenciu o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy. Prednesené referáty a diskusné príspevky vyšli teraz v osobitnej publikácii s názvom Jazyk a štýl modernej prózy. Publikácia je cenným príspevkom k rozvoju slovenskej štýlistiky. Možno povedať, že ak v minulosti patria k najviac rozpracúvaným oblastiam zvuková stránka jazyka (porov. najmä fonologické štúdium), oblasťou najväčšieho pracovného záujmu súčasnej slovenskej jazykovedy stáva sa čoraz viac oblasť štýlistiky. Štýlistický výskum na Slovensku prežíva v terajších rokoch svoje obdobie najväčšieho rozmachu a rozkvetu. Svedčia o tom jednak početné knižné práce, ktoré vyšli v posledných rokoch, jednak štúdie a články so štýlistickou problematikou, ktoré vychádzajú viac alebo menej pravidelne na stránkach našich odborných časopisov (najmä Litteraria a Slovenská reč). Dodajme ešte, že po uvedenej konferencii o jazyku a štýle modernej slovenskej prózy,

ktorého priebeh máme zachytený v predloženej publikácii, konala sa v r. 1965 konferencia venovaná špeciálne len otázke jazyka a štýlu v próze pre mládež. Oblasti štylistiky sa týkala aj konferencia o hovorennej podobe spisovnej slovenčiny, ktorá sa konala v Smoleniciach v októbri 1965.

Na konferencii o jazyku a štýle modernej prózy odznelo päť základných referátov, ktoré boli východiskom pre diskusiu o nadhodených problémoch.

V úvodnom referáte J. Ružičku (*Úvodné slovo*, str. 9–17) sa hovorilo o potrebe jazykovedného rozboru umeleckého textu, o potrebe jazykovej kritiky umeleckého prejavu, o niektorých otázkach kompozície (slovenská próza sa podľa J. Ružičku aj z kompozičnej stránky stáva v ostatnom čase zložitejšou a náročnejšou) a o podobe textu (o oprávnenosti zásahov do pôvodnej podoby textov pri nových vydaniach diel). – V referáte G. Horáka *Vývinové tendencie v jazyku a štýle súčasnej prózy* (18–32) sa rozoberali tieto otázky: 1. jazyk a štýl takzvaného budovateľského románu, reprezentovaného dielami, ako sú Osie hniezdo K. Lazarovej, Drevená dedina F. Hečku a Radostník D. Tatarku; 2. narastanie prostriedkov spisovného jazyka prostredníctvom beletrie; 3. tendencie v nástupe najnovšej slovenskej prózy. Autor svoje pozorovania zhŕňa do šiestich stručne formulovaných záverov, v ktorých konštatuje narastanie lexiky súčasnej prózy (do šírky, horizontálne i vertikálne, vrstvovo), v morfológii rozširovanie platnosti a štylistického použitia niektorých kategórií a ich členov, hrajúce využívanie niektorých syntaktických prostriedkov (napr. polovetných väzieb, neosobných konštrukcií), aktivizovanie krajinových jazykových prvkov, hrajné využívanie postupov hovorového štýlu pri reprodukovaní a spracúvaní reči, čím sa stierajú hranice medzi rečou spisovateľa, vnútornou rečou, myšlením a hovorením postavy, a konečne aj zvýšené používanie rozličných druhov slangu. – V referáte J. Mistriká *Výboje v štýle najnovšej prózy* (33–47) sa pozornosť venuje otázke jazykovej a kompozičnej zložky v dielach najnovších slovenských spisovateľov. Autor konštatuje, že u jednotlivých autorov alebo dominuje jazyková zložka, alebo prevažuje kompozičná zložka, kým symetria obidvoch zložiek je pomerne vzácná. Do skupiny autorov, ktorých štýl sa orientuje prevažne na jazyk, patria podľa J. Mistriká Chudoba, Jarunková, Kot, Blažková, Ševčovič, Čažký; Johanides, Hykisch a Jaroš patria do skupiny spisovateľov, ktorí venujú pozornosť skôr kompozícii. Symetriu medzi zložkou jazykovou a kompozičnou zistuje J. Mistrik u Kužela, Čeretkovej-Gállovej a u Balghu. Mistrik hovorí ešte aj o skupine spisovateľov, ktorí zámerne zatláčajú jazyk aj kompozíciu tak, aby vynikli fakty. Sem zaraďuje napr. Kaliského, Mňačku a Bukovčana, ako aj ďalších autorov čft., reportáži a záznamov. Vcelku sa autorovi javí situácia tak, že nová próza je výbojnejšia v kompozícii. – F. Miko vo svojom príspevku *Čo dáva jazyk spisovateľovi* (48–65) prebral činiteľov, ktorí rozhodujú o tom, čo môže po-

skytnút jazyk spisovateľovi. Podľa jeho názoru ide o troch činiteľov: 1. výrazové možnosti spisovného a národného jazyka; rozumejú sa pod nimi všetky druhy výrazu, ktoré sa v jazyku doterajším vývinom vypracovali a ktoré stoja používateľom jazyka k dispozícii (s pojmom a termínom *druhy výrazu* pracuje autor aj v iných štúdiách, ktoré uverejnil v posledných rokoch); 2. výrazové sklonky (dispozície) autora (chápané ako momentálna i trvalá náchylnosť autora siaháť prevažne do istých výrazových oblastí, ktoré zodpovedajú jeho naturelu, jeho interpretácii okolitého sveta i jeho spôsobu hodnotenia a reagovania na to, čo sa okolo neho deje); 3. výrazové potreby umeleckého vyjadrovania (rozsah a ráz jazykových prostriedkov, ktoré možno v umeleckom prehovore použiť tak, aby prehovor ešte mal umeleckú hodnotu a aby sa v danej literárnej situácii hodnotil ako súčasný, dobový, moderný). Jazykové prostriedky majú objektívnu štylistickú hodnotu. Podľa autora všetko jedinečné, neopakovateľné je len jedinečnou, neopakovateľnou kombináciou známych prvkov, ktorých počet je konečný a ktorých hodnoty sa dajú stanoviť a vyvodit z jednej základnej, východiskovej hodnoty. — J. Oravec v referáte *Otázky rozboru prózy* (66–73) sa dotýka otázok, ako sú rozsah rozboru, prístup k rozboru (za vhodnejší pokladá výklad začínajúci od obsahu, pretože skutočným zmyslom diela je obsah), cieľ (zmysel) štylistického rozboru (hlavným zmyslom štylistického rozboru má byť racionálne pochopenie neopakovateľného obsahu v celej jeho zložitosti) a metóda a technika štylistického rozboru (tu autor stručne uvádza jednotlivé metódy a techniky).

Na uvedené základné referáty nadväzovala diskusia. Bola bohatá, pretože zahŕňa dohromady takmer 50 diskusných príspevkov. V nich sa osvetlili — súhlasne alebo aj polemicky — mnohé otázky, nastolené v základných referátoch. Spomenieme tu len niektoré problémy, ktorým sa venovala pozornosť vo viacerých diskusných príspevkoch.

Východiskom početných diskusných príspevkov sa stalo vystúpenie prof. E. Paulinyho (Východiská štylistického rozboru, 80–82), v ktorom autor vyslovil nesúhlas s oddeľovaním literárneho výskumu umeleckého diela a výskumu jazykového. Podľa E. Paulinyho pri vysvetľovaní diela treba vychádzať zo základného zámeru autora. Umelecké dielo nemožno rozdeľovať na časť jazykovednú a literárnu; dielo tvorí celok, na všetky zložky ako vzájomne súvisiace sa treba dívať z jedného východiska. E. Pauliny nesúhlasí ani s chápaním umeleckého štýlu ako rovnocenného s ostatnými funkčnými štýlmi spisovného jazyka. Podľa neho nemožno hovoriť o umeleckom štýle vo všeobecnosti, ale len o štýle jednotlivých diel. — Otázka základného zámeru autora a otázka jazykovedného prístupu k literárному dielu boli stredom pozornosti viacerých ďalších príspevkov.

Diskusia ukázala na značné ťažkosti so stanovením tzv. autorského

zámeru. Prof. Pauliny pripúšťa takéto tažkosti (93). Predsa však po-kladá za najlepšie vychádzať z autorovho zámeru, ktorý si aspoň hypoteticky určíme; je potrebné stanovovať hypoteticky takéto autorský zá-mer dovtedy, kým na základe niektornej hypotézy nevysvetlíme funkciu všetkých prvkov diela. Proti vyhnanenému stanovisku o autorovom (au-torskom) zámere ako východisku pre štylistický rozbor literárneho diela sa postavil J. Poliak. Nepokladá autorský zámer za reálne východisko pre takéto rozbor. Za takéto východisko treba podľa jeho názoru pokladať umelecký zážitok (myslí, že aj E. Pauliny pod termínom *autorský zámer* mal na mysli skôr tento umelecký a či estetický zážitok z diela). Ani pri otázke tzv. literárnej a jazykovej analýzy literárneho textu sa nedospelo k jednotnému stanovisku. Prof. Pauliny zdôraznil myšlienku, že ak sa na knihu divame ako na umelecké dielo, vtedy sa na ňu musí dívať rovnako literárny vedec ako jazykovedec. K. Hausenblas poukázal na existujúcu „deľbu práce“ medzi literárnymi vedcami a lingvistami: zo štruktúry literárneho diela skúma lingvistika jazykovú zložku, kym ostatné zložky skúmajú literárni vedci (97). To predpokladá čo najužšiu spolu-prácu medzi literárnymi vedcami a jazykovedcami.

Živú diskusiu vyvolala ďalej otázka využívania slangu v umeleckej literatúre. Dotkli sa jej už niektoré základné referáty. Diskusia ukázala, že využívanie slangových prostriedkov v umeleckom diele má svoje miesto a oprávnenie, ak spisovateľ organicky začlení tieto prostriedky do svojho diela.

Na konferencii venovala sa značná pozornosť aj jazyku a štýlu nie-ktorých jednotlivých literárnych diel z novšej slovenskej literatúry.

Veľmi priaznivú ozvenu malo vystúpenie spisovateľov A. Chudobu (Môj vzťah k jazyku, 99–100), J. Juhani desa (O kompozícii umelec-kého diela, 101–102), najmä však J. Kcta (Jazykový a literárny rozbor diela, 86–87; O slangu v literárnom diele, 120). Svedčí to o živom záuj-me o jazyk u samotných spisovateľov ako tvorcov literárnych diel – predmetu rokovania konferencie.

V diskusných príspevkoch sa riešili ďalšie aktuálne otázky z proble-matiky jazyka a štýlu našej najnovšej prózy. Pozornosť sa venovala aj presnému vymedzeniu niektorých základných štylistických, ale širšie aj všeobecných jazykovedných alebo literárnoviednych pojmov a termínov. Príspevky, ktoré odzneli na tejto konferencii, možno hodnotiť z hľadiska prehľbovania a rozvíjania slovenskej terminológie ako prínos. Okrem toho sa venovala pozornosť aj otázke postavenia odborného jazyka v spisovnom jazyku.

Š. Peciar v súvislosti s referátom G. Horáka sa zamýšľa nad pojmom jazykovej normy a kodifikácie. Jazykovú normu chápe ako súhrn vývi-nových zákonitostí súčasného jazyka, resp. jazyka v istom období (78;

otázke jazykovej normy a kodifikácie – ako je známe – venovala sa bohatá pozornosť na bratislavských konferenciach o norme spisovného jazyka v r. 1955 a o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o jazykovej kultúre v r. 1962). Š. Peciar vyslovil nesúhlas s tzv. funkčným porušovaním normy, ako oňom hovoril G. Horák; podľa jeho mienky skutočné porušovanie normy môže byť len nefunkčné (78–79).

Najväčšia pozornosť sa azda venovala vymedzeniu takých pojmov a termínov, ako sú *slang*, *argot* a *žargón*. M. Urbančok (11) konštatoval, že sa tieto termíny používajú ako čiastočné alebo niekedy aj ako úplné synonymá. Navrhuje urobiť „isté korektúry vo výbere termínov z trojice *slang*, *argot*, *žargón* a aj korektúry v definícii“. Podľa jeho pozorovania ustaľuje sa v našej terminológii termín *argot* na označenie tzv. „tajných jazykov“ (zlojedov, vreckárov a iných asociálnych živlov) a termín *slang* na označovanie tých prostriedkov jednotlivých spoločenských skupín, ktoré sa na pozadí celospoločenského (spisovného) jazyka chápou ako výlučné, ale nie sú nezrozumiteľné. Termín *žargón* ostáva podľa neho voľný. Aj J. Štibráný (115) sa nazdáva, že v našej jazykovede vystačíme s termínmi *slang* a *argot*. Termín *argot* treba podľa neho využiť na označenie dorozumievania deklasovaných vrstiev, cieľom ktorého je utajiť vlastný obsah komunikácie. S Urbančkom nesúhlasil Š. Peciar (121). Podľa jeho názoru Urbančok chápe *slang* príliš široko: zaradil medzi *slangové* výrazy všetky lexikálne prostriedky hovorového štýlu so zvýšenou expresivitou. Takéto silno expresívne výrazy nepatria podľa Š. Peciara medzi *slangové* prostriedky. Peciar rozumie *slangom* „istý spôsob reči, ktorý je charakterizovaný najmä istými špecifickými lexikálnymi a frazeologicckými prostriedkami i určitými prirovnaniami“, teda „istý štýl reči, pravda, nespisovný“. Ani toto vymedzenie neuspokojilo účastníkov konferencie. Podľa J. Poliaka (118) slangi tvoria v rámci národného jazyka relativne ucelené štruktúry so svojím vnútorným nepisaným zákoníkom. Tvoria istý systém, ktorý sa nevyčerpáva len lexikou, frazeologiou a syntaxou, ale ktorý zasahuje aj kompozíciu celých prejavov. J. Poliak upozorňuje v tejto súvislosti – myslím, že celkom správne – na zvukovú podobu *slangového* vyjadrenia (napr. artikulácia hlások, melódia reči). „*Slangový* prejav by sme mali hodnotiť globálne ako istú relativne autonómnu štruktúru v rámci vyšej, nadradenej struktúry differencovaného národného jazyka“ (119). Odlišné chápanie pojmov *žargón*, *slang* a *argot* prekladá v svojom diskusnom príspevku J. Holý (168). Za *žargón* pokladá odchylnú teritoriálnu alebo sociálnu artikuláciu a po-užívanie istých slov, čo ilustruje na výslovnosti ráčkovaného *r* v tzv. šlachtickom *žargóne* a na výslovnosti *s* namiesto *š* v „šôšovskom *žargóne*“. Za *slang* pokladá osobitnú vrstvu slovotvorných postupov v istých sociálnych, profesijných skupinách. *Argot* je podľa neho vrstva krycích

slov, ktoré používajú príslušníci tzv. spoločenskej spodiny; súvisí s tendenciou vytvoriť tajný jazyk.

Príspevkom k riešeniu istých pojmových a terminologických otázok je aj hlas J. Poliaka k vydeľovaniu tzv. literatúry pre mládež. Delenie literatúry na literatúru pre dospelých a na literatúru pre mládež pokladá za nezdravé. Literatúra podľa neho je len jedna, tvorí nerozlučiteľný celok (169). Sám autor však aj po odmietnutí delenia literatúry na literatúru pre dospelých a literatúru pre mládež hovorí v článku o literatúre pre mládež alebo o próze pre mládež. Nám sa vidí, že pojem a termín *literatúra pre mládež* je oprávnený, aj keď v súčasnom rýchлом procese vývinu a premien tejto literatúry sa azda nedarí snaha presne vymedziť jej špecifickosť.

V diskusii sa osvetľovali a spresňovali aj iné pojmy a termíny, o ktorých sme už hovorili vyššie v prehľade niektorých príspevkov, napr. tzv. *literárnovedná* a *lingvistická analýza umeleckých diel* a či *literárnovedný, štýlistický jazykovedený prístup k literárnym dielam alebo jazykový a literárny rozbor diela, autorov (autorský zámer), umelecký a či estetický zážitok atď.* Napr. J. Poliak sa nazdáva, že E. Pauliny pod autorským zámerom má na mysli skôr umelecký zážitok, ktorý J. Poliak obhajuje ako jediné správne východisko rozboru umeleckého diela.

Miesta, postavenia jazyka umeleckej literatúry vnútri celonárodného jazyka a jeho vzťahu k spisovnému jazyku sa dotkol vo svojom diskusnom príspevku F. Daneš (O nespisovných prvcích a o hodnotičích kritériích, 88–92). Podľa jeho náhľadu jazyk umeleckej literatúry prestáva byť najtypickejším a hlavným reprezentantom spisovného jazyka. Ťažisko reprezentatívnej funkcie sa presúva na odbornú a publicistickú literatúru.

Nie je možné podať tu celé bohatstvo myšlienok, ktoré prináša sborník *Jazyk a štýl modernej prózy*. Nielen jednotlivé referáty, ale aj diskusné príspevky môžu byť východiskom pre ďalšie prehľbené štúdium parciálnych otázok. Sborník neuzatvára, ale práve naopak svojím celkovým „diskusným nábojom“ otvára možnosti tvorivého rozvíjania problematiky jazyka a štýlu našej modernej prózy, ba širšie nielen modernej, ale celej našej prózy. V tom vidíme jeho hlavný prínos do pokladnice našej štýlistickej literatúry.

Ladislav Dvonč

Československý terminologický časopis

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ROČNÍK V • 1966

2